

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
GAMTOS MOKSLŲ FAKULTETAS
BENDROSIO GEOGRAFIJOS KATEDRA

SIMONA TILINSKAITĖ
Geografijos specialybės magistro studijų
II kurso studentė

**LIETUVIŠKOS GEOGRAFIJOS TERMINIJOS RAIDOS ASPEKTAI JURGIO
AMBRAZIEJAUS PABRĖŽOS “GEOGRAPYJE”**
/
**THE DEVELOPMENT OF LITHUANIAN GEOGRAPHICAL TERMINOLOGY IN J. A.
PABRĖŽA’S “THE GEOGRAPHY”**

Magistrinis darbas

Darbo vadovas :
doc. dr. Mykolas Mikalajūnas

Vilnius
2010

TURINYS

VADAS	3
I. INFORMACIJOS TERMINŲ APŪVALGA	5
II. J. A. PABRŪTOS GEOGRAFIJOS VADOVŲ TERMINŲ KILMŲ TERMINIAI	7
II.1. Paprastj flodfi terminizavimas	7
II.2. Nauj termin daryba	11
II.3. Skolinti terminai	13
III. RANKRAŠTIO GEOGRAFIJOS TERMINŲ ANALIZĖ PAGAL REIKIAUS SFERAS	16
III. 1. Gamtin s (fizin s) geografijos terminai	17
III. 2. Visuomenin s geografijos terminai	22
III. 3. Bendrieji geografiniai terminai	27
IV. PEDAGOGINIS TYRIMAS	29
IV.1. VADOS IR SIŪLYMAI	33
INFORMACIJOS TERMINIAI	34
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA (SUMMARY)	35
PRIEDAI	37-51

IVADAS

Temos aktualumas. Daugelis geografijos terminų lydi mus nuo seno kasdieniame gyvenime (miškas, upė, kalnas, amatai, gyventojai, miestai ir pan.), todėl jiems lengvai suvokiame istorinio konteksto, tačiau neretai ir ypač studijuojant pasitaiko retai vartojami terminai bei sąvokos, kurios suvokiamos tik po detalaus paaiškinimo. Tais laikais po ranka turime enciklopedijas, specializuotus geografijos terminų žodynus, kurie flėmiamai palengvina geografų darbą, tačiau beveik prieš 200 metų, XIX a. I pusėje, apie tokius patogumus Jurgis (vienuolis Ambraziejus) Pabrėžia turbūt nesvajoto, tačiau būdamas aktyviu gamtininku bei visuomenininku pats mums siūlo gamtos mokslų, tame tarpe ir geografijos, terminų kėrybos.

Svarbiausias ir svariausias Pabrėžios domėjimosi geografijos mokslu rodymas yra jo flėmaitiškai rašyta nedidelio formato (166 puslapiai) penki pasaulio dalių fizinių ir politinių geografijos rankraštinių knyga. Rankraštis yra be antraštinio lapo, taigi nefflinomas jo pavadinimas, o bibliografijoje vadinamas pagal pirmąsias eilutes: *Ižėgis. // Geograpyje (:Žemiuraszts) ira apraszims žemys [...]*. Geografijos mokslui –is Pabrėžios darbas yra svarbus kaip vienas pirmųjų lietuviškų geografijos terminų kėrimo pavyzdžių, be to, laikytinas pirmuoju lietuvišku geografijos vadovu lietuviškai. Taigi labai svarbu – istoriniame, lietuviškos geografijos svarbų veikalų išsaugoti ir neleisti sunykti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos saugyklose.

Tikslas. Išsiaiškinti vieno garsiausio Lietuvos praeities kultūros ir mokslo veikėjo Jurgio Ambraziejaus Pabrėžios indėlį geografijos terminijai.

Uždaviniai:

1. Išstudijuoti J. A. Pabrėžios geografijos vadovo lietuvišką rankraštį. Išrinkti visus geografinius bei su geografija susijusius terminus, sudaryti jų alfabetinį žodyną ir sugrupuoti juos pagal reikšmės sferas.
2. Išsiaiškinti flėmaitiškų geografinių terminų etimologiją.
3. Paruošti Pabrėžios geografijos vadovo lietuviško vado maketą, kuris būtų parengiamuoju flėmingsniu faksimiliniame knygos leidyboje.
4. Atlikti pedagoginį tyrimą, kurio metu 9-10 klasių mokiniai būtų supaflėndinti su pirmuoju geografijos vadovu lietuviškai. Nustatyti mokinių gebėjimus suvokti bei interpretuoti nesudėtingus flėmai iš tamre pateiktus geografinius terminus, palyginti skirtingo amflėiaus mokinių senųjų geografinių terminų suvokimą ir interpretavimo galimybes.

Darbo naujumas. Tame darbe J. A. Pabr flos *Geograpyje* rankra–io terminai nagrin jami geografijos terminijos raidos pofli riu, tuo tarpu kiti autoriai – Pabr flos darb pagrindinai analizuoja kalbotyros atfvilgiu.

Darbo metodai. I-oje darbo dalyje pasirinkt tem nagrin jau daugiau teoriniu pofli riu. Susipaffinau su vairiais literat ros –altiniais, autenti–kais mokslinink darbais, gvildenan iais – klausim i– teorin s pus s. Pagrindiniai autoriai, kuriais r miausi gilindamasi J. A. Pabr flos geografini termin raid yra: Gedrimas R. (2003), Gidffi nas V. (1994), Kudaba ., Bieliukas K. (1976), Tarvydas J. (1972), Vaitek nas S. (1994).

Susipaffinusi su min t autori nuomon mis ir rekomenduojamomis metodikomis savo magistrinio darbo temai nagrin ti pasirinkau termin grupavimo pagal vairius –altinius model , kuriuo remiasi dauguma min t autori .

Pagrindin je tiriamojoje dalyje (II) grupavau bei analizavau Pabr flos geografinius terminus pagal reik–m s sfer : 1) bendrieji geografiniai terminai; 2) gamtin s (fizin s) geografijos terminai; 3) visuomenin s geografijos terminai.

III-ioje darbo dalyje pristatytas Vilniaus Ryto vidurin je mokykloje, kurioje pati dirbu geografijos mokytoja, atliktas pedagoginis tyrimas, kurio metu 9-10 klasi moksleiviai buvo supaffindinti su pirmuoju geografijos vadov liu. Nustatytas mokini geb jimas suvokti, interpretuoti nesud tingus flemai i tarme pateiktus geografinius terminus, palygintas skirtingo amffiaus mokini sen j geografini termin suvokimas ir interpretavimo galimyb s.

Paskutin je baigiamojo darbo dalyje susisteminau analizuojamo klausimo rezultatus ir pateikiau i–to sekan ias i–vadas bei si lymus.

I. INFORMACIJOS ŠALTINIŲ APŽVALGA

Jurgis (vienuolis Ambraziejus) Pabrėža ó fymus XIX a. I pus s lietuvi gamtininkas, gydytojas, kunigas, vienuolis, –iandien labiausiai vertinamas kaip lietuvi–kosios mokslo terminijos pradininkas. Tai pirmasis lietuvis, suformulav s lietuvi–k j mokslo darb ra–ymo pagrindus. Pabrėža, kil s i– Ve i kaimo (Lenkim parapija, Skuodo vals ius), d l savo b do ir kilm s s moningai ra– tik gimt j –iaur s flemai i kretingi–ki –nekta. Pabrėža beveik nebuvo i–vyk s i–fiemai i kra–to, i–skyrus kelerius studij metus Vilniaus universitete, tuomet vadintame LDK vyriausi j mokykla, tod l jo kalbos neveik kitos lietuvi tarm s.

Neabejotinai didffiausi Pabrėfos nuopelnai yra botanikos terminijai. Lietuvi botanikai, dar ir –iomis dienomis, pristig kokio fiodffio augalui pavadinti, kartais akis kreipia –imtame ius Pabrėfos rankra– ius. Ta iau be botanikos, Pabrėža dar labai dom josi ir geografija. Tai rodo du didffiuliai pasaulio atlasai, i–lik i– jo asmenin s bibliotekos. Viename i– j Pabrėfos ranka lenki–kai yra sura–ytos valstyb s, kra–tai ir j didffiausi miestai, atlaso gale daugelis valstybi apra–yta smulkiau. Dabar jie saugomi Lietuvos nacionalin s Martyno Maifvydo bibliotekos Rankra– i skyriaus Pabrėfos fonde (F 124-8; F 124-9).

Svarbiausias ir svariausias Pabrėfos dom jimosi geografijos mokslu rodymas yra jo flemaiti–kai ra–yta nedidelio formato (166 puslapi) penki pasaulio dali fizin s ir politin s geografijos rankra–tin knyga. Rankra–tis yra be antra–tinio lapo, taigi neflinomas jo pavadinimas, o bibliografijoje vadinamas pagal pirm sias eilutes: *Ižėgis. // Geograpyje (:Žemiuraszts) ira apraszims žemys [...]*. TM knyg visi tyr jai sutaria laikyti vadov liu, nes joje yra i–d styti fizin s ir politin s geografijos pagrindai ir ji veikiausiai buvo skirta naudoti mokykloje. Tiesa, joje n ra pateikiama joki uflduo i ar klausim mokiniams. Kiek pla iau j tyrin j s J. Tarvydas teigia, kad tai pirmasis lietuvi–kas geografijos vadov lis (Tarvydas 1972: 55). Be to, Pabrėfos biografai teigia, kad 1816 m. stoj s Kretingos pranci–kon vienuolyn –io vienuolyno mokykloje, be tikybos, lotyn kalbos ir gamtos mokslo, Pabrėža dar d st geografij (Gidffinas 1994: 70).

Pirmojo geografijos vadov lio sandara paprasta. Knyga prasideda flanga (*Ižėgis*, p. 1-13), kurioje - apib dinamas geografijos mokslas, nurodomos jo r –ys (*geograpyje matematycznyny, fizycznyny, palyticznoji*) ir apibr fliami pagrindiniai terminai. Geografijos vadov lis suskirstytas pagal flemynus penkias atskiras dalis (*atskiriós*). Daugiausia vietos skiriama Europai (*Europa*, p. 113-113), kitiems flemynams ó Azijai (*Azya*, p. 113-139), Afrikai (*Afryka*, p. 139-146), Piet ir TMaur s Amerikai (*Ameryka*, p. 146-162), Australijai (*Australije arba Oceanije*, p. 162-166) ó pus

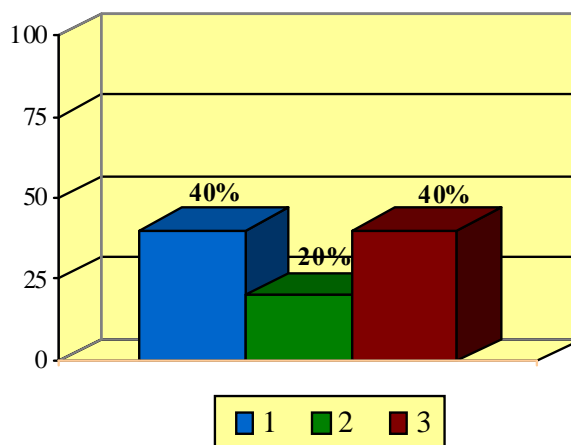
ties vietos. Skyriaus pradžioje pateikiami bendrieji geografiniai duomenys apie šeimyną, toliau atskirai aprašomos tos šeimynos valstybės (plačiau apie knygos sandarą žr. Tarvydas 1972: 55-56).

Knygoje nėra nurodyta parašymo data. J. Tarvydas mano, kad vadovėlis parašytas po 1825 m., nes jame minimas Rusijos caras Nikolajus I, kaip tik tais metais pradėjęs valdyti, ir ne vėliau kaip 1830 m., nes nuo tada Pabrėša atsidėjo vien botanikai (Tarvydas 1972: 56). Matyt, remiantis šia nuomone, bibliografijoje irgi nurodoma, kad Pabrėšos *Geografija* parašyta po 1825 m. (Kičinienė 1972: 97). Tačiau Pabrėšos geografijos vadovėlio datavimą leidžia patikslinti dar vienas svarbus faktas. Knygoje yra minimas popieflius Grigalius XVI, tapęs popiefliumi 1831 m., t. y. daug vėliau, nei Rusiją pradėjo valdyti caras Nikolajus I: *Poniawoojėćzió ira Grygaalós XVI. Gałwa bażniicys Riimyszkoosys* 63. Vadinas, Pabrėša jį parašė po 1831 m. Tai patvirtina ir rašybos analizė. G. Subačius, išnagrinėjęs Pabrėšos veikalą rašybos raidą, nustatė, kad ši knyga yra vienas pirmųjų Pabrėšos veikalų, rašytų su priebalsmis, ir sudvejintomis balsmis, ir linksta manyti, kad knyga sukurta apie 1831-1834 metus (Subačius 1996: 42).

Pabrėša niekur nenurodo, kokiais šaltiniais remiasi rašydamas šią knygą. Veikiausiai jis naudojo lenkiškas geografijos knygas, tai rodo tikrinis vardas lenkiškos formos, pvz., *Walaakaa* šItalija 57 (tai atkreipė dėmesį ir Tarvydas 1972: 57), taip pat knygoje retesni terminai aiškiami lenkiškai. Ko gero, tai nebuvo vieno kurio veikalų vertimas ar sekimas, nes neaptikta panašaus lenkiško geografijos veikalų, išleisto XVIII a. pab. ir XIX a. pr., kuriame taip glaustai būtų aprašytos visos šeimynų pagrindinės valstybės. Anot R. Gedrimo, Pabrėšos vadovėlis gal kiek primena K. Wyrwicziaus *Geografiją* (Wyrwicz 1799). Šia, kaip ir Pabrėšos rankraštyje, pirmiausia paaiškiami svarbiausieji terminai. Apibūrinimai abiejose knygose formuluojami panašiai, tik Wyrwiczius juos pateikia klausimų ir atsakymų forma: plg.: *Geograpyje (:Żemiuraszts) ira apraszims žemys, at kóry giwenam 1 ir Co iest geografia? Geografia abo nauka kraiopisarska iest Opisanie Ziemi* (Wyrwicz 1799: 1). Wyrwicziaus *Geografia* negalėjo būti pagrindinis Pabrėšos šaltinis, nes joje aprašomas tik vienas Europos šeimynas. Pabrėša, matyt, naudojo visais jam prieinamais šaltiniais ir šeimaitėkai išdėstė svarbiausias gamtines ir visuomenines geografijos linijas apie visus pasaulio šeimynus.

II. J. A. PABRĖŽOS GEOGRAFIJOS VADOVĖLIO TERMINŲ KILMĖS ŠALTINIAI

Šiame skyriuje Pabrėžos vadovėlio terminai analizuojami pagal jų kilmės šaltinius (1 pav.): 1) paimti iš gyvosios kalbos, 2) pasidaryti savo kalbos fiodfi darybos priemonėmis, 3) pasiskolinti iš kitos kalbos.

1 pav. J. A. Pabrėžos geografinių terminų kilmės šaltiniai

1 - paimti iš gyvosios kalbos, 2 - paties autoriaus sudaryti, 3 - skoliniai

Pabrėžos darysiai msi terminizuoti savo tarmės fiodfius, kurie sudaro 40 % visų vienafiodfi terminų, pvz.: undou ar w ndou ~ vanduo 5, dróska 123, miests 33. Šiame vadovėlyje vartojama apie 40 sudarytų naujų geografinių terminų (20 % visų vienafiodfi terminų), kurie suskirstyti pagal darybos būdus: priesagvediniai, galni vediniai, priešdėli vediniai bei d riniai. Dar apie 40 % rankraščio geografinių terminų sudaro skoliniai terminai, kurių šaltinis - svetimos kalbos. fiodfi skolinimasis yra nevienodo laipsnio. Leksikologijos darbuose skoliniai pagal tai, ar pasiskolinamas visas fiodfis (ir raiška, ir jo turinys), ar tik jo dalis (išverčiama raiška ar perimama reikšmė), yra skiriami materialiuosius ir nematerialiuosius skolinius (Barauskaitė 1995: 35).

II.1. Paprastųjų žodžių terminizavimas

Paprastųjų kalbos fiodfi vertimas terminais vadinamas terminizavimu. Terminizacija paprastai yra susijusi su didesniu ar mažesniu semantiniu (kartais ir gramatiniu) fiodfio modifikavimu ir apibrėžimu. Dažniausiai terminizuojamo fiodfio reikšmė yra išplečiama,

susiaurinama, apibendrinama ar perkeliama pagal tam tikrą poflymą visai kitam dalykui pavadinti (Keinys 1980: 64; Klimavičius 1996: 6).

Pirmiausia Pabrėžtos geografijos vadovelyje terminizuojami ir semantiškai (pagal reikimą) beveik nekeičiami paprastieji žodžiai, susiję su geografine aplinka, klimatu, reikiantys negyvosios gamtos kūnams ir reikiniams, pvz.: *dauba* 130, *debesys* [debesis] 124, *ežers* 6, *jura* ar *mary* 5, *kalns* 6, *kałwa* 5, *liūtós* [lytus] 116, *ors* 24, *ópy* [upė] 6, *óula* 132, *pakalny* 151, *pawasaris* 20, *pleneta* 1, *puga* 7, *sała* 4, *seklyma* 12, *snyigs* [sniegas] 133, *uksyna* [ksena] 124, *undóu* ar *wąndóu* [vanduo] 5, *undenis* 77, *wies* [vėjas] 7, *wasara* 20, *wietra* 7, *żyima* [žiema] 21, *żemy* [žemė] 1. Visi šie žodžiai yra seni baltiški, kai kurie paveldėti iš indoeuropiečių prokalbų ir flinomi ne tik flėmai, bet ir kitomis tarmėmis – nekantiems flmonams. Kaip rodo LKfi (Lietuvių kalbos flodynas), dauguma jų yra daugiareikšmiai. Veikiausiai ne viena reikšmė jie buvo vartojami ir Pabrėžtos laikais. Tuoje geografijos knygoje terminizuota jų pagrindinė reikšmė.

Daug senų baltiškių žodžių terminizuota naudingosioms vietovėms pavadinti, pvz.: *auksós* 25, *dróska* 123, *gelžys* 25, *meymurs* 25, *ruudas* 125, *sydabrós* 25, *szwyns* 41 ir *szwęns* 123, *waris* 25. Reikia paminėti, kad Pabrėžta jau vartoja tokius pat kaip ir dabar pasaulio vėliniai pavadinimus: *Daboty reek ketóres binktorynes szalis, arba aplinkómus (:okolice) swieta: Pyitus (:poludnie meridies ar Sud) apacziojy; Sziaury (:Pólnoc. Septentrio ar Nord) auksztaa, wyrzón; Ritaa (:Wschod. Oriens ar Est) ysz deśżynies szalyis; Wakaraa (:Zachod. Occidens ar Owest) po kairios rąkas*. 12-13. Tai taip pat terminizuoti gyvosios kalbos žodžiai. Pavyzdžiui, 1906 m. išleista J. Jablonskio redaguota S. Meiliaus geografijos vadovelyje *Trumpas žemės aprašymas* vartojami kitokie pavadinimai: *rytai, vakariai, žiemiai, vasariai*. J. Jablonskis dar ir *Mūsų žodynėlyje* (1918) nebuvo apsisprendęs, kurie pasaulio vėliniai pavadinimai tinkamesni, vartojo nemažai sinonimų.

Knygoje vartojama keletas terminizuotų liaudies kalbos žodžių ne tik fiziniams, bet ir politiniams, ekonominiams geografijos realijoms pavadinti, pvz.: *amataa* 26, *giwentojee* 25, *miests* 33, *óusts* [uostas] 6, *preky* 113, *szalys* 9, *valde* [valdžija] 10. Dalis šių žodžių yra senieji skoliniai, pvz.: germanizmas *amataa*, slavizmas *miests*.

Paprastųjų žodžių terminizavimas yra susijęs su terminų apibrėžimu. Terminas reikimą turi būti tiksliai apibrėžtas. Nemažai liaudies geografijos terminų knygos flangoje (*Ižėgis*, p. 1-13) apibrėžiami, t.y. jiems tarsi suteikiamas mokslinio termino statusas, pvz.: *sała (:Insula) ira dalys žemys ysz wysu szalu wądenio aplyta* 4; *ópy ir tay sórinkymys undyns saldžiojy, wagó tekąty* 6. Pastarajame pavyzdyje esantys *salos* bei *upės* apibrėžimai yra pakankamai tikslūs ir beveik identiški pateiktiems šiame laikraštyje enciklopediniame geografijos terminų bei sąvokų flodyne (Vaitekūnas 1994):

sala, sausumos plotas, iš visų pusių apsuptas vandens 169; *upė, natūrali vandens tėkmė, tekanti sausumos paviršiumi (rečiau po žeme) pačios išgraužta vaga* 210.

Reikia atkreipti dėmesį, jog Pabr fla –alia naujo termino ar, jo manymu, retesnio flodffio skliausteliuose po dvita–kio, kartais po jungtuko *ar*, dažnai pateikia lenki–k , rečiau lotyni–k ar kitos kalbos atitikmenis arba lietuvi–k sinonimus, pvz.: *sala* (:*Insula*) ó skliaustuose nurodytas lotyni–kas sinonimas.

Kaip jau minėta, neretai terminizuojamo paprastojo flodffio reik–m yra išplečiama arba susiaurinama, kartais gyvosios kalbos flodis terminij parkeliamas visai kitam dalykui pagal panašumą ar kitais būdais pavadinti. Tokius terminizuotus flodffius galima laikyti semantiniiais dariniais. Nauja terminizuoto flodffio reik–m su paprastojo flodffio reik–me turi bendrą semantimą, kurios motyvuoja naują, termininį reik–m. Paprastojo flodffio reik–m ir termino reik–m yra nevienodai artimos, tai priklauso nuo to, kiek jos turi bendrą semantimą ir ar jos eina reik–m s branduolį, ar reik–m s periferiją. Jei paprastojo flodffio ir termino reik–mi branduoliai sutampa, tai jos nelaikomos skirtingomis sememomis ir flodynuose neskiriamos, pavyzdžiui, jau minėtas flodffis, reikiama išvairius gamtos kūnus ir reikiinius (*kalnas, upė, vėtra* ir kt.), ir Dfi, ir LKfi nurodoma viena reik–m (neskiriamos dvi ó paprastoji ir su palygama *geogr.* reik–m s).

Terminizuodamas flodffius, Pabr fla nevensg vairūs semantiniai keitimai. Geografijos vadovelyje randame paprastą flodffį, kuri terminizuota reik–m yra susiaurinta. flodffiais *wersmie, szaltynis* (6) pavadintos upės i–takos, pvz.: *prade ópys wadynas wersmie ar szaltynis* 6. Knygos gale –alia flodffio *szaltynis* yra pavartotas dar vienas sinonimas *werdólis: szaltynis* (ar *werdólis zrzódló*) 131. Pagrindinis flodffio *šaltinis* reik–m yra švieta, kuri išpofeminio vandens gyslos teka vanduoš (LKfi XVIII) arba švieta, kuri pofeminiai vandenys savaime prasimu–a paviršiuš (Vaitekėnas 1994) , t.y. vieta, nebūtinai duodanti upei pradffį. O flodffio *versmė* ketvirtoji reik–m LKfi yra šupės i–takaš, iliustraciniai sakiniai pateikiami iš K. Bėgos ir M. Daukėos raštinė. Verdulis LKfi laikomas flodffio virdulys fonetiniu variantu ir neskiriama jo reik–m s š–altinis, versmė, bet yra pateikiamas –io flodffio vedinys *verdulingas* š–altiniuotasš ir vienas iliustracinis pavyzdys iš Pabr flos botanikos raštinė (LKfi XVIII). LKfi duomenys nerodo, kad flodffiai *šaltinis* ir *verdulis* būtų vartoti reik–me šupės i–takosš, matyt, juos galima laikyti individualiais Pabr flos terminais.

Pabr flos vadovelyje randame ir daugiau terminų, kurių reik–m s LKfi nėra fiksuotos, matyt, kiti autoriai tokiomis reik–mėmis iš flodffio nevartojo. Galima sakyti, kad tai individualūs Pabr flos geografijos terminai. Terminizuoto paprastojo flodffio *ertmė* reik–m ištu–ia patalpa, tu–ias plotas,

tu-ia vietaõ (LKfi II) yra apibendrinta, sukonkretinta ó *ertmy* 105 šteritorijaõ (ta pa-ia reik-me vartojamas terminas *ertiby* 2).

S siauriui pavadinti flemai i-tarm je nebuvo jokio fiodffio. Pabr fla-iai s vokai vardyti terminizavo gal n s vedin *pargniuža* 6. Nors -is flodis yra ai-kus darinys, vis d lto galima sakyti, kad Pabr fla j pa m-gatav i-gyvosios kalbos, o ne pats i-sived i-veiksmaffio *pergniaužti*, nes jo n viena reik-m (šperspaustiõ; špertemptiõ; špusiau per liemen persmaugti (drabufl)õ LKfi III) nemotyvuoja termino reik-m s šsiauras vandens ruoflas tarp flemyn , sal arba tarp flemyno ir salos, jungiantis gretimus vandenynus, j ras ir kitus vandens telkiniusõ (Vaitek nas 1994: 171). O paprastasis flodis *pergniauža* (ir jo variantas *pargniūža*) šsuplon jimas, susiaur jimas tarp dviej storesni , platesni dali , smaugaõ (LKfi IX) yra perkeltas s siaurio s vokai pavadinti pagal poflym šsusiaur jimas, suplon jimasõ. Klaip doje leistame laikra-tyje šLietuwiszka Ceitungaõ *pergniuža* pavartotas taip pat kaip geografijos terminas siauram flem s (ne vandens) ruoflui pavadinti ó *sąsmauka* (LKfi IX).

Sinonimi-kai -alia termino *pargniuža* vartojamas sud tinis terminas *ąksztibe juryny* [ank-tyb j rin] 6, kuris yra vertinys i-vokie i kalbos d rinio *Meerenge* šs siaurisõ (vok. *Meer* šj raõ *Enge* šsiaurumas, ank-tumasõ, lenk vadov liuose taip pat buvo vartojami du terminai *ciešnina, abo przemyska morska* (Wyrwicz 1799: 14). Tmlia termino *pargniuža* kartais vartojamas b dvardis *ankštās*, pvz.: *ąksztó pargniužó Faro di Messina* 66.

Keletas Pabr flos *Geografijoje* terminizuot paprast j fiodfli , kuri terminizacijos pamatas yra reik-m s perk limas, yra vartojama ir kit autori , -i termin reik-m s fiksuotos LKfi, pvz.: *gyre* šdykumaõ 140, *jousta* šflem s ruoflas, turintis vienod klimat õ 129, *kaps* škra-tas, -alisõ 110, *kiukis* švir-ukaln , auk-iausia kalno vir- n õ 114, *kórpy* [kurp] šp da (ilgio matas)õ 156, *pirtis* škurortasõ 76, *zimie* šherbasõ 27. Tik dabar sunku pasakyti, ar Pabr fla bus nusiffi r j s kitus kurdamas -iuos terminus, ar savaranki-kai terminizav s juos tokiomis reik-m mis.

Pasakytina, kad Pabr fla vartoja nemaflai domi tarm s b dvardffi vairioms oro s lygoms apib dinti, pvz.: *i pyitus kaytringas buun wasaras, o žyimas darganootas yr wietringas* 130; *Žemdyržis [...] prii pakrasztiau wylksznós* (dr gnas) *yr spyrgas* (kar-tas) 135. TŲ b dvardffiai yra artimai susij su geografijos terminais.

Pabr fla nemaflai terminizavo tarm je vartojam svetim fiodfli , kurie dabar laikomi barbarizmais (svetimyb mis), pvz.: *rieds* švalstybin santvarka, valdffiaõ 106, *rinkis* ōapskritis, apygardaõ 88, *róbežee* šsienosõ 13, *swiets* špasaulisõ 147. Sud tini termin d menimis taip pat neretai imami liaudies kalboje vartojami svetimi fiodffiai, pvz.: *lęciugs kalnu* škaln grandin , kalnynasõ 5, *beswietys salas* šnegyvenamosios salosõ 157, *lousyjy miestaa* šlaisvieji miestaiõ 76,

yszkątamesnys ors špaken iamesnis orasõ 148. Pabr fla, matyt, juos suvok kaip gyvosios kalbos flodffius, nes jie pla iai buvo (kai kurie ir dabar yra) vartojami flemai i tarm je. J vertim terminais turime laikyti ne termin skolinimusi, o terminizacija (Gedrimas 2003: 122).

II.2. Naujų terminų daryba

Suprantama, kad Pabr fla negal jo savo tarm je rasti tinkam flodffi visoms geografijos savokoms vardyti. Beveik ne manoma rasti flodffi , kuriais b t galima pavadinti Lietuvos kra-tui neb dingas ralijas (pvz., ugnikalnis, vandenynas) arba tik mokslo nustatytas abstrak ias kategorijas (pvz., platumas, ilguma). Tad Pabr flai, lietuvi-k geografijos termin k rimo pradininkui, be savo tarm s flodffi terminizavimo, teko ie-koti ir kit termin k rimo b d . Jis neskub jo skolintis ir i-siversti termin i- kit kalb . Pabr fla s kmingai naudojosi lietuvi kalbos flodffi darybos i-gal mis. Tame vadov lyje vartojama apie 40 sudaryt nauj geografijos termin (20 proc. Vis vienafloffi termin).

Kartais yra sud tinga nustatyti, ar darybi-kai skaidus ir tarm je vartojamas floddis (ai-kus darinys) yra terminizuotas, t.y. gatavas paimtas i-tarm s ar pasidarytas kuriuo nors flodffi darybos b du. Tokiais atvejais atskirti termino -altin padeda termino motyvacija. Jei termino reik-m labiau motyvuoja darybos pamatas, tai jo -altiniu laikoma flodffi daryba, jei paprastojo flodffio reik-m ó tai terminizacija. D l to ai-kus gal n s vedinys *pargniuža* laikomas terminizacijos, o ne darybos rezultatu. Tame skyriuje neaptariami neoriginal s, i- kit kalb flodffi i-siversti terminai. Jie laikomi vertiniais.

Priesagų vediniai. Pabr flos *Geografijoje* rasti 25 terminai, sudaryti su priesagomis, tai daugiau nei pus vis darini . Pabr fla, darydamas naujus terminus, daflniausiai vartojo priesag -ybė. Didfliausia -ios priesagos vedini dalis yra daiktavardffi abstraktai, pvz.: *dalmiibe* šadministracinis suskirstymasõ (: *dalmė*), ta pa ia reik-me vartojamas ir priesagos -mė vedinys *daalme* 78; *darbiiby* šverslasõ (: *darbas*), pvz.: *Galwingóujy darbiiby (Zatrudnieniem) ira Kawone bądos yr bótasdarbs* 119; *dwasyszkiiby* šdvasininkijaõ (: *dvasiškis*) 133; *gymyniby (narodowe)* štautyb õ 11 (: *giminė*); *mokslibys (umiejętnosci)* šsugeb jimai, mok jimaiõ 26 (: *mokslas*); *pasiedliiby* školonijos, valdosõ (*pasėdla* šsodybos vieta, sodybaõ LKfi IX), pvz.: *At pakrasztio auksouto Europyjonis tor pasiedliibes* 144; Keletas -ybės vedini padaryti i- b dvardffi , pvz.: *ylgiiby* šilgumaõ 147 (: *ilgas*); *platiiby* šplatumasõ (: *platus*), pvz.: *[Amerika] gól tarp 210-344° ylgiiibys, o 56° pyitynys lig 80° platiibys šziaurynys* 147; *wartauniby* šprekybaõ 38 (: *vartaunas* šbesiver iantis prekybaõ).

Kitas gana daflnas darybos formantas ó priesaga *-imas*: *itapym*s šintakasõ (: *ĩtapti* š tek tiõ LKfi XV, pavyzdys tik *i- Pabr flos ra-t*), *-alia* sinonimi-kai vartojamas tos pa ios priesagos vedinys *noutapym*s (: *nutapti* š tek tiõ LKfi XV), pvz.: *kór wiel ópy bėgas, yr i kyta ópy ar i jura ipól, ira Itapym*s ar *Noutapym*s 6; *padalyjym*s šadministracinis suskirstymasõ 27 (: *padalyti*); *pagiwenym*s š-alies valdovo b stin õ (: *pagyventi*), pvz.: *pagiwenym*s (*rezydencya*) *ciesoriaus* 27; *sómaanim*s (*przemysł*) špramon õ 42 (: *sumanyti*). Visi *-ie* vediniai flymi veiksmo rezultat ir yra daromi *i-prie-d lini* veiksmaflodfli .

Rasta keletas priesagos *-einė* vedini . Retos reik-m s yra *-ios* priesagos vedinys *giweyny* šflemdirbyst õ 149 (: *gyventi* šdirbti (apie flem)õ LKfi III); *boweyne* š-alies valdovo b stin õ 46 (: *būti*).

Kit priesag vedini Pabr flos *Geografijoje* rasta po vien pavyzd : *-umas*: *swietingóms* (*Ludność*) šgyventoj skai iusõ 20 (: *svietas* šflmon sõ LKfi XIV); *-ūnė*: *darbuune* šverslas, uffsi mimasõ (: *darbas*), pvz.: *Eskimaa, kóriu darbuune ira medziokle, žwejiiba yr t. t.151*; *-ukas*: *ligióks* špusiaujasõ 116 (: *lygus*). Tmam terminui sudaryti dingst , matyt, yra davusios kitos kalbos, plg. lot. *aequator* šlygintojasõ, lenk. *równik*.

Galūnių vediniai. Gana originalus Pabr flos sukurtas gal n s *-a* vedinys *nóuszuuka* škrioklysõ (: *nušoko*), pvz.: *Cze atsyraqd szlowinga nóuszuuka (katarakta) Niagary* 152. Kriokl Pabr fla *-ioje* knygoje vadina ir kitais terminais: *óžkarpis, žeminszuksnis* 6. *Óžkarpis* veikiausiai yra terminizuotas liaudies kalbos flodis, *žeminszuksnis* ó d rinys.

Priešdėlių vediniai. Rastas vienas *prie-d lio pri-* (atitinkamai *prie-*) vedinys *prizemis* (*Promontorium*) 4 ši-ky-ulyšõ (: *žemė*).

Dūriniai. D ryba ó palyginti produktyvus Pabr flos termin darybos b das. Tmuo darybos b du sukurta apie *de-ĩmt* termin , tai ketvirtadalis vis vedini . Vienas *i-* originaliausi Pabr flos naujadar yra d rinys *ógnakalney* (*wulkany arba kalnaa ógni yszdómątyjy*) 15 (: *ugnis, kalnas*). Pabr fla *-d rin* , kaip prasta flemai i tarm je, vartoja su jungiamuoju balsiu *-a-* (plg. *ugnakuras*), tokia forma *-is* flodis, kaip nurodo LKfi, pateiktas tik A. Kur-ai io flodyne. Su jungiamuoju balsiu *-i-* pirm kart flodis *ugnikalnis* uffiksiuotas 1906 m. J. Jablonskio redaguotame J. Me io *Trumpame Žemės aprašyme*, A. Piro kinas *-io* flodffio autoryst priskiria J. Jablonskiui (Piro kinas 2000: 16). Pabr fla flod *ugnakalnis* (*ugnikalnis*) vartojo gerokai *prie-* J. Jablonsk , tad jo autoriumi reik t laikyti Pabr fl .

Kiek kitokia yra flodffio *pusiasalis* istorija. Pabr fla *-iai* geografijos s vokai vartojo naujadarus *pósausala, ar pósausalis* (*Perinsula*) 4 (: *pusiau, sala*). flodffio *pusiasalis* autoriumi irgi laikomas J. Jablonskis (Piro kinas 2000: 16). Pats J. Jablonskis grieftai skyr flodffli *pusiasalis* ir

pusiausalis šsalos vidurysõ reikmes, tad Pabr flos nelabai i-eit laikyti geografijos termino *pusiasalis* šsausuma, i- trij pusi supama vandensõ autoriumi. Rus geografijos termin raidos tyr ja L. Kutina (1964: 156) rusi-k termin *полуостров* laiko vertiniu i-vok. *Halbinsel*.

Vadov lyje vartojama dar keletas sudurtini termin , kuri antrasis d muo yra daiktavardis: *dydjuris* švandenynasõ 5 (: *didis, jūra*), pvz.: *Dydjuri ó (oceanem) szaukas ciela prabąga undyns surojy aplęzioiy žemy* 5; *nausodis* školonijaõ 159 (: *nauja, soda*); *pyitbruksznis* šdienovidinisõ 3 (: *pietūs, brūkšnys*); *žemdyrżis* šklimatasõ 115 (: *žemė, diržas* šklimato juostaõ).

Apibendrinant galima pasakyti, kad kurdamas geografijos naujadarus Pabr fla daflniausiai r m si prastais lietuvi kalbos fiodfli darybos d sniais. Produktiviausias yra priesag darybos b das, taip pat matyti sudurtini fiodfli gaus jimo polinkiai terminijoje. Nemaflai Pabr flos naujadar buvo vykusiai sudaryti. Tai rodo, kad pana-ius ar net tokius pat naujadarus k r v lesni autoriai, pvz., *pusiausalį ó au-rininkai, ugnikalnij ó* J. Jablonskis. Veikiausiai jie nebuvo perimti i-Pabr flos vadov lio, nes rankra-tis nebuvo spausdintas ir maflai kam flinomas.

II.3. Skolinti terminai

Be savo kalbos i-tekli , dar vienas termin -altinis yra svetimos kalbos. fiodfli skolinimasis yra nevienodo laipsnio. Leksikologijos darbuose skoliniai pagal tai, ar pasiskolinamas visas fiodis (ir rai-ka, ir jo turinys), ar tik jo dalis (i-ver iama rai-ka ar perimama reik-m), yra skiriami materialiuosius ir nematerialiuosius skolinius (Barauskait 1995: 35). Pabr flos *Geografijoje* vartojamus skolintus terminus taip pat galima skirti materialiuosius, kurie i-kit kalb paimti su pana-ia rai-ka ir turiniu, ir nematerialiuosius, kurie pamorfemiui i-siversti i-kit kalb fiodfli . Skolini vadov lyje vartojama apie 80 (40 proc. vis termin). Palyginti didel skolint termin nuo-imt lem vadov lio objektas. Svetimiems kra-tams, valstyb ms ir j realijoms apra-yti nei-siver iama be skolint fiodfli .

Materialieji skoliniai. Nemafl skolini dal Pabr flos *Geografijoje* sudaro vairi valstybi administracini vienet pavadinimai, pvz.: Lenkijos, Pranc zijos ó *departamęts* 40, 55; Danijos ó *diecezyjy* 103, i-na-oje paai-kinama: *Dijecezyje* (ra-oma su j!) *cze tóu pati znooczyi, kóu Prawincyje*; Meksikos ó *distrikts* (stambesnis vienetas) 155 ir *intendencyje* (smulkesnis) 155; TMveicarijos ó *kantons* 69; kit valstybi ó *góbernyjy* 27, *jorydykcyje* 38, *prawincyje* 37, 51 etc. Taip pat rasta politin s, ekonomin s geografijos termin , pvz.: *dakadaa* špajamosõ 26, 84, *pabryks* 26 ~ fabrikas, *religyjys arba wieras* 19 ir *wiera* 103, *stalicęze* šsostin õ 27, vietoj jo kartais pavartojamas sud tinis terminas *miests pyrmótynis* 32. Vartojama skolini laivams pavadinti, pvz.: *fregata* 26, 78,

brygs 78. Visi –ie skoliniai yra aplietuvinti ó jiems prid tos flemaiti–kos gal n s ir jie kaitomi pagal lietuvi kalbos (atitinkamai flemai i tarm s) gramatikos taisykles.

Pabr flos vadov lyje rasta keletas visai neaplietuvint skolint termin , pvz.: *alabaster* ~ alebastras 41, *Geizer* ~ geizeris 105, *Samum* ~ samumas štoks Afrikos v jasõ 116, 135, pvz.: *pyitu szalie tqkee pót wies kaytresis óztroszkynqtesis wadynams Samum*. Tai retai vartojami terminai, rei–kiantys Lietuvos kra–tui visi–kai neb dingus rei–kinius ir objektus, j geografijos vadov lyje t ra vos vienas kitas. Pabr fla jiems ne tik nek r lietuvi–k atitikmen , bet j net netaik prie flemai i tarm s gramatikos, neprid jo gal ni ir j nekait . Dabartin je geografijos terminijoje tas s vokas irgi pavadina skolinti flodffiai.

Nemaflai aptariamoje knygoje vartojama skolint flodffi vairiems kit kra–t gyv nams (a) ir augalams ar j vaisiams (b) pavadinti:

a) *bawoolaa* 127 (plg. lenk. *bawól* šbuivolasõ), *hyenas* ~ hienos 126, *kolibraa* ~ kolibriai 149, *krokodilee* 136, *lamas* 149, *lampartaa* 125 (plg. lenk. *lampart* šleopardas, panteraõ), *lawa šli taiõ* 123, 125, 149, *papuugas* 127, *poowaa* ~ povai 126, *reniferaa* 25, 118 (plg. lenk. *renifer* š–iaurinis elniasõ), *slanee* šdrambliaiõ 126, *struśzee* ~ stru iai 136, *szakaale* 123 (plg. lenk. *szakal*), *tygrysa* ~ tigras 123, 149, *werbludaa* škupranugariaiõ 122, *wigonije* ~ vikunija štokia lamaõ 149;

b) *anasasaa* 136, *china* škininis sarsaparilis, *Smilax chinaõ* (BVfi 1998: 278) 149, *daktilee* 136 (plg. lenk. *daktyl* õdatul õ), *ipekakuana* ~ ipekakvana štoks Centr. ir P. Amerikos kr masõ 149, *kakao* ~ kakava 149, *sago* šsagopalm : kruopos, gaunamos i–tos palm s krakmoloõ 149, *sassafras* štoks ™ Amerikos medis, *sasaprasõ* (LBfi 1938:312) 149, *sassaparilla* šsasaparilisõ plg. vok. *Sassaparill* (BVfi 1998: 278) 149, *wanilla* ~ vanil .

Pabr fla nek r sav termin retai vartojamoms s vokoms, vairi valstybi administraciniam vienetas pavadinti, egzotizm nekeit savais flodffiais. Terminus jiems pavadinti daugiausia skolinosi i–lenk arba per lenk kalb .

Nematerialieji skoliniai. XIX a. pradffioje, lituanistinio s j dflio metais, buvo ypa vengiama svetim flodffi . Papras iausias b das kurti naujus terminus buvo pamorfemis flodffi vertimas (Gedrimas 2003: 131).

Daugiausia termin Pabr fla m gino verstis i–graik kalbos. Graiki–k termin *geografija* pamorfemiui vert *žemiuraszts* 1, bet j vartojo ne kaip pagrindin , o tik skliaustuose, pvz.: Geograpyje (: *žemiuraszts*) 1. Lenk geografijos knygoje –is graik kilm s terminas irgi buvo ver iamas, pvz.: *Geografia abo nauka kraiopisarska* (Wyrwicz 1799: 1). Vadov lio pradffioje dar pavartojama keletas termin , padaryt i– –io vertinio, pvz.: *žemraszitojee* šgeografaiõ 9; *mile žemrašžynyny* (: *Mila geograficzna*) 2. Kit graiki–k termin *archipelag* šsalynasõ vert keliais

terminais: *sałmary* 6, 108 (: *sala, marè*), *łabjuuris* 162 (: *labai?, jūra*), *binktormary* 6 (: *binkturinis?, marè*). Tai paties Pabr flos vertiniai, kiti autoriai, matyt, j nevartojo, nes n vieno i–j n ra LKfi. Valstyb s valdymo formai pavadinti –alia skolint termin Pabr fla vartojo ir j vertinius, pvz.: *Rieczy paspolitó arba Daugiuwaldy; Demokratycznynis arba gaujewaldis; Arystokratycznynis arba dydóumenwaldis* 10.

Kelet termin Pabr fla sudar versdamas lenk kalbos terminus, pvz.: *juritarpis* šs smaukaõ 4 (plg. lenk. *międzymorze*); *póskaraalós* švicekaralius, karaliaus vietininkasõ 59 (plg. lenk. *wicekról*).

Atskirai min tini viet pavadinimai su priesga *-ystè*. Kaip teigia S. Ambrazas (2000: 69-70), –ie viet pavadinimai atsirado m s ra–tijos pradffioje d l slav takos ir jie laikytini vertiniai. J randame ir Pabr flos vadov lyje, pvz.: *ciesorysty* 9; *kónygayksztisty* 9; *ponisty* švalstyb õ 9 (plg. lenk. *państwo*). Vartojama viet pavadinim ir su slavi–ka priesaga *-stvo*, pvz.: *grabstwo* 9, *waywadztwa* 43.

Paveiktas lenk kalbos, Pabr fla keliems flodffiams suteik svetimas reik–mes: *žemy* šflemynasõ (plg. lenk. *łąd šflem*, sausuma, flemynasõ), pvz.: *Dydesniosses dalis juró neparskyrtas wadynas Żemiemis (: Łądami) arba dalymis žemys* 3; *kólka* š(flem s) rutulysõ 5 (plg. lenk. *kula ziemska* šflem s rutulysõ). I–pastarojo flodffio pasidarytas vertinys *póskólkis* špusrutulisõ, pvz.: *qt póskólkio saulielidynió* 3. Truput keista, kad Pabr fla, vartodamas pasaulio dalies pavadinim, paimt i–gyvosios kalbos ó vakarai, vakar pusrutul pavadina vertiniu ó *saulielidynis*, plg. lenk. *zachódni*, o ryt pusrutul vadina *ritynió* 3.

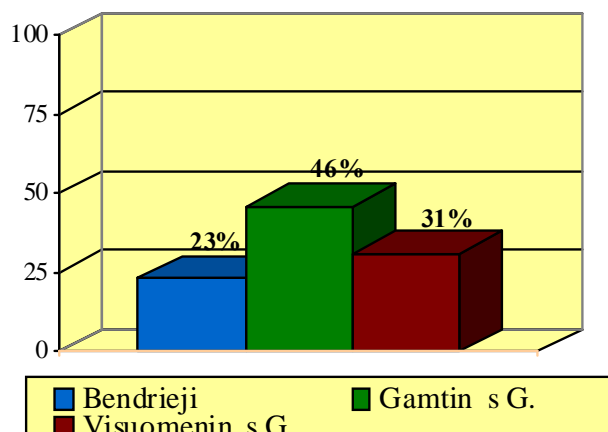
Pagrindinis veiksnys, l m s Pabr flos sprendim verstis terminus, matyt, buvo to meto nuostata ó tur ti sav termin. Pasakytina, kad Pabr fla vertinius dafnai vartojo ne kaip pagrindinius terminus, o –alia skolini (Gedrimas 2003: 132).

III. RANKRAŠČIO „GEOGRAPYJE“ GEOGRAFINIŲ TERMINŲ ANALIZĖ PAGAL REIKŠMĖS SFERAS

J. A. Pabr flos *Geografijoje* rasti 194 geografiniai ir glaudffiai su geografijos mokslu susij terminai, kuri pagrindu sudarytas alfabetinis termin flodynis (1 priedas). flodynio strukt ra paprasta: vis pirma pateikiamas Pabr flos rankra–tyje –iaur s flemai i kretingi–ki tarme vartotas terminas, tuomet jo transkribuotas variantas, –alia nurodomas rankra– io puslapis, i–kurio tas flodis paimtas bei termino vertimas dabartin bendrin lietuvi kalb , pvz.: *kaps* ~ kanpas 110 škra–tas, *sritisõ*, *mary* ~ mar 5 šj raõ, *nõuszuuka* ~ nuo–uka 152 škrioklysõ, *platiiby* ~ platyb 147 šplatumã. Taip pat pateikiamas flodynio lietuvi–kas–flemaiti–kas variantas (2 priedas).

Visus flodynyje esan ius terminus galima suskirstyti pagal reik–m s sfer sekantias grupes:

1. Gamtin s (fizin s) geografijos terminai;
2. Visuomenin s geografijos terminai;
3. Bendrieji geografiniai terminai.

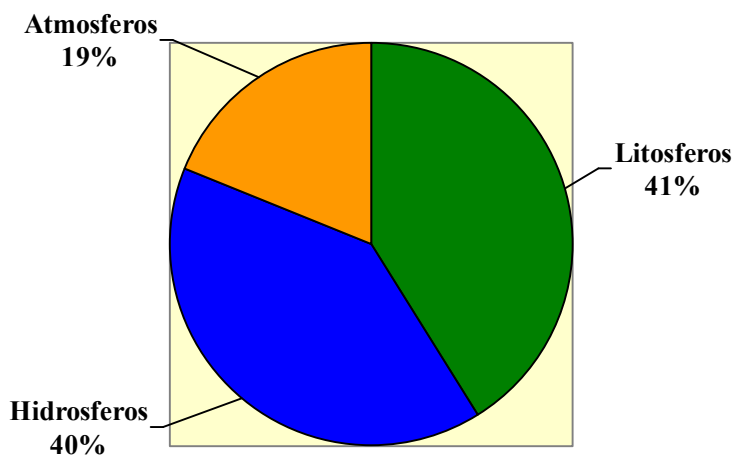
2 pav. Geografini termin dalis pagal reik–m s sfer

III. 1. Gamtin s (fizin s) geografijos terminai

Didflj dal Pabr flos geografijos vadov lio rankra–tyje rast termin sudaro gamtin s (fizin s) geografijos terminai apib dinantys fiems rutulio pavir–iaus gamtin s lygas ó geografin sfer , kuri sudaro fiems pluta, atmosfera, hidrosfera, dirvoflemiai, augalija ir gyv nija, pvz.: *kalns*

škalnasõ 6, *juras twans* õj ros / vandenyno potvynisõ 7, *dyrzõs* šklimatas, klimatin juostaõ 20, *smiltiely* šsm lisõ 142 (kursyvu paflym tas Pabr flos vartoto termino flemaiti-kas variantas, kabut se nurodytas termino vertimas bendrin lietuvi kalb , o skai ius flymi rankra- io puslap , kuriame terminas buvo rastas). I-viso uffiksuota ó 90 (devyniasde-imt) -iai grupei skirtin termin , t. y. 46 nuo-im iai (%) nuo vis rast termin bendrai.

Tikslinga Pabr flos gamtin s geografijos terminus sugrupuoti pagal geografin s sferos pamatinius elementus, t. y. litosfer , hidrosfer bei atmosfer .

3 pav. Gamtin s geografijos termin dalis pagal geografin s sferos pamatinius elementus

Dauguma gamtin s geografijos termin (41%) susij su litosferos sluoksniu (3 pav.). Tais terminais Pabr fla apibr fl vairias fiems pavir-iaus dalis, reljefo formas, nauding sias i-kasenas, kra-tovaizdflius, fiems gelmi rei-kinius, pvz.: *dauba* šdaubaõ 130, *geizer* šgeizerisõ 105, *gyre* šdykumaõ 140, *jurtarpis* šs smaukaõ 4, *lęciugs kalnu* škaln grandin õ 5, *meymurs* šmarmurasõ 25, *prizemis* šky-ulyõ 4. Vienu i- originaliausi -ios grup s termin laikytinas Pabr flos vartotas naujadaras *ógnakalney* (*wulkany arba kalnaa ógni yszdómątyjy*) 15 (1 lentel , eil. nr. 16). Autorius termin suk r jungdamas du daiktavardffius (: *ugnis*, *kalnas*) ir kaip prasta flemai i tarm je, vartoja - d rin su jungiamuoju balsiu -a-. Su jungiamuoju balsiu -i- flodis *ugnikalnis* pirm kart uffiksuotas 1906 m. J. Jablonskio redaguotame J. Me io *Trumpame Žemės aprašyme*, A. Piro kinas -io flodffio autoryst priskiria J. Jablonskiui (Piro kinas 2000: 16). Tiaiu Pabr fla flod *ugnakalnis* (*ugnikalnis*) vartojo gerokai prie-J. Jablonsk , tad jo autoriumi reik t laikyti Pabr fl .

Graiki-k termin *archipelag* šsalynasõ (1 lentel , eil. nr. 5-6) Pabr fla vert keliais terminais: *salmary* 6, 108 (: *sala*, *marè*), *labjuuris* 162 (: *labai?*, *jūra*), *binktormary* 6 (: *binkturinis?*,

marė). Tai paties Pabr flos vertiniai, kiti autoriai, matyt, j nevartojo, nes n vieno i–j n ra LKfi (Gedrimas 2003).

1 lentelė. Litosferos formas bei reiškinius apibūdinantys terminai

Eil. Nr.	fremaiti-kai	Transkripcija	Rankra–io puslapis	Lietuvi-kai
1	L ds / emy	landas / flem	3	flemynas / flemynas, –alis
2	Dalys emys	dalis flem s	3	pasaulio dalis, flemynas
3	Pawyr y	pavir–	1	pavir–ius
4	Pri emis	prieflemis	4	ky–uly
5	Pósausala / Posiausalis	pusiausala / pusiausalis	4	pusiasalis
6	Binktormary / Sa–nary	binkturmar / salmar	6	salynas
7	Labjuuris	labj ris	162	salynas
8	Sa–	sala	4	sala
9	Beswietys sa–s	besviet s salos	157	negyvenamosios salos
10	Jurtarpis	j rtarpis	4	s smauka
11	Griowis / Kanals	griovys / kanalas	8	kanalas
12	Ka–s	kalnas	6	kalnas
13	L ciugs ka–u	lenci gas kaln	5	kaln grandin , kalnynas
14	Kiukis	kiukis	114	vir–ukaln
15	Pakalny	pakaln	151	Pakaln / kalno –laitas
16	Ka–va	kalva	5	kalva
17	Ógnakalnis	ugnakalnis	15	ugnikalnis, vulkanas
18	Óula	uola	132	uola
19	Dauba	dauba	130	dauba
20	Auksós	auksas	25	auksas
21	Alabaster	alabaster	105	alebastras
22	Dróska	druska	123	druska
23	Gel ys	gelflis	25	geleflis
24	Meymurs	meimuras	25	marmuras
25	Ruudas	r das	125	r da
26	Sydabrós	sidabras	25	sidabras
27	Szw ns / Szwyns	–venas / –vinas	41	–vinas
28	Smiltie–	smiltel	142	sm lis
29	Waris	varis	25	varis
30	Gyre	gire	140	dykuma
31	Geizer	geizer	105	geizeris
32	Wayslings	vaislingas	142	derlingas

Šiame pogrupyje i– viso ó 37 terminai (1 lentel). Kai kurie turi sinonimus ir rankra–tyje minimi greta, pvz.: *pósausala / posiausalis* špusiasalisó, *szwens / szwyns* š–vinasó ir kt., tod 1 lentel je pastarieji terminai taip pat pateikiami toje pa ioje eilut je. Yra trauktas b dvardis

wayslings šderlingasõ, kadangi dafnai vartojamas kaip geografinio termino *dirvožemis* paflyminys, pvz.: *At Dydjuurió indyjenynió, smyltiety yr labaa kaytringy, wydórie tyktaa wayslingy* 142.

Beveik tokia pati dalis, kaip ir litosferos, 40% Pabr flos vartot gamtin s geografijos termin susij su fiem gaubian iu vandens sluoksniu, t. y. hidrosfera (2 lentel). TMe terminai flymi pasaulio vandenyno dalis (j ra, lanka, s siauris) bei rei–kinius (potvynis, atosl gis) , sausumos ir pofleminius vandenis (up , efleras, mineralinis vanduo), pvz.: *ataka š lankaõ 5, juras twans* ir *nousekymys* švandenyno potvynis ir atosl gisõ 7, *mary* šj raõ 5, *pargniuža* šs siaurisõ 6, *ópy* šup õ 6, *werdólis* š–altinis, versm õ 131.

2 lentelė. Hidrosferos sluoksnį apibūdinantys terminai

Eil. Nr.	fiemaiti-kai	Transkribcija	Rankra–io puslapis	Lietuvi-kai
1	Undóu / W dóu	unduo / vanduo	5	vanduo
2	Undenis	undenys	77	vandenys
3	Prab ga undyns	prabanga vandens	5	gausyb vandens
4	W denis ruksztetyje	vandenis ruk–tieji	81	mineraliniai vandenys
5	Saldus unduo	saldus vanduo	6	g las vanduo
6	Dydjuris	didj ris	5	vandenynas
7	Jura / Mary	j ra / mar	5	j ra
8	Baĉanóujy jura	Balganoji j ra	16	Baltijos j ra
9	Tarp emyny jura	Tarpflemin j ra	8	Vidurflemio j ra
10	Pósiau emyny jura	Pusiauflemin j ra	51	Vidurflemio j ra
11	Romioji juura	Romioji j ra	114	Ramusis vandenynas
12	Ataka / Atkóĉ / kól y juryny	ataka / atkula / kul– j rin	5	lanka
13	ksztybe juryny / Pargniu a	ank–tyb j rin / pergniufla	6	s siauris
14	Juras twans	j ros tvanas	7	potvynis (vandenyno)
15	Juras nousekymys	j ros nusekimas	7	atosl gis (vandenyno)
16	Ópy	up	6	up
17	Szaltynis / Wersmie	–altinis / versm	6	up s i-takos
18	Itapymys / Nóutapymys	tapimas / nutapimas	6	intakas/ fliotys
19	Gals opys	galas up s	6	up s fliotys
20	Sósybiegymys ópiu	susib gimas upi	65	upi santaka
21	Ópis wayskesniosys	vaiskesniosios up s	41	svarbesniosios up s
22	Nóuszuuka	nuo–uka	152	krioklys
23	Ó karpis / Staygnóukritis ópiu / Zeminszuksnis	uffkarpis / staignuokrytis upi flemyn– ksnis	6	krioklys
24	E ers	efleras	6	efleras
25	Werdólis	verdulis	131	–altinis, versm
26	Sriaumy	sriaum	6	sraunumas
27	Seklyma	seklima	12	sekluma

I–viso ó 36 terminai (2 lentel). Perflvelg lentel , matome, kaip atsid j s J. Pabr fla ie–kojo lietuvi–k flodffi geografijos terminams vardinti. Hidrosferos termin pogrupis i–siskiria sinonim gausa, pvz.: škrioklysó turi net keturis: *nóuszuuka* ó nuo flodffio *nušoko*, *ózkarpis* ó veikiausiai yra terminizuotas liaudies kalbos flodis (Gedrimas 2003: 128), *staygnóukritis ópiu* ir *zeminszuksnis* ó sudurtiniai terminai (2 lentel , eil. nr. 22-23). Iankai pavadinti Pabr fla vartojó tris flodffius: *atkóla* ~ *atkula*, *arba ataka*, *ar kólšý juryny* ~ kul– j rin (2 lentel , eil. nr. 12). To laikotarpio lenk geografijos knygoose irgi buvo vartojami trys terminai, plg.: *zatok*, *odnoga morska*, *golf* (Wyrwicz 1799: 14). Iiemai i tarm je (ir Pabr flos botanikos ra–tuose) *atkula* vartojamas kalbant apie up s uftak , o geografijos vadov lyje Pabr fla jo reik–m apibendrina ir juo pavadino j ros lank , pvz.: *Babelmandeb (:wartaa smerty) jung juura arabyny só atkóló arabyny arba juuró raudoonóujy* 135. Kiti sinonimai, matyt, yra sudaryti nusiffi r jus lenki–kus terminus: *ataka* (= *attaka*) yra susidarytas pagal lenk. *zatok* (su gal ne i–veiksmaflodffio *atiteka*), o sud tinis terminas *kólšý juryny* i–verstas i– lenk. *odnoga morska*. Tame pogrupyje d mes atkreipia dar keletas vaizdffiiai terminizuot gyvosios kalbos flodffi , pvz.: *wádenis ruksztejje* šmineraliniai vandenysó, *saldus unduo* šg las vanduoó (2 lentel , eil. nr. 4-5) ó abu terminus sudaro du flodffiai: pirmuoju atveju daiktavardis (pagrindinis hidrosferos elementas) švanduoó bei j lydintis b dvardis šr g–tusó Pabr flos, gerai i–maniusio vairius fizinius mokslus, susieti neveltui, juk viena pagrindini mineralinio vandens biochemini savybi yra r g–tingumas. Tuo tarpu *saldus unduo* ~ *saldus vanduo* ir –iais laikais gal t b ti lygiaver iu sinonimu terminui šg las vanduoó, nes LKfi viena i–flodffio šg lasó nurodom reik–mi yra *saldus*. Gimt j Baltijos j r Pabr fla vadino *balganóujy jura* 16 ó matyt tok vard Baltija gavo d l savo neai–kios spalvos, kaip rodo LKfi flodi šbalgasó arba šbalzgasó reik–m s yra *balsvas*, *neaiškiai baltas*, *pablyškęs*.

Taigi, pastar j termin daryboje galime flvelgti glaud praeities ir dabarties mokslo ry–, ó juk ir prie–200 met vartot termin reik–m buvo tokia pati kaip dabartini , kurie v liau tik buvo perfrazuoti, sulietuvinti, suformuluoti pagal dabartin s lietuvi kalbos normas.

Gamtin s geografijos termin grup uflbaigia atmosferos pogrupis, kuris sudaro maffiausi j dal ó 19% (3 lentel). I–viso ó 17 termin . Vyrauja su apatiniu atmosferos sluoksniu ó troposfera susij terminai, apib dinantys klimat bei su juo suri–tus rei–kinius, pvz.: *debesys* šdebesisó 124, *liitós* ólietusó 116, *ors* šorasó 24, *snyigs* šsniegas 133, *wydótynta jóusta* švidutinio klimato juostaó 149.

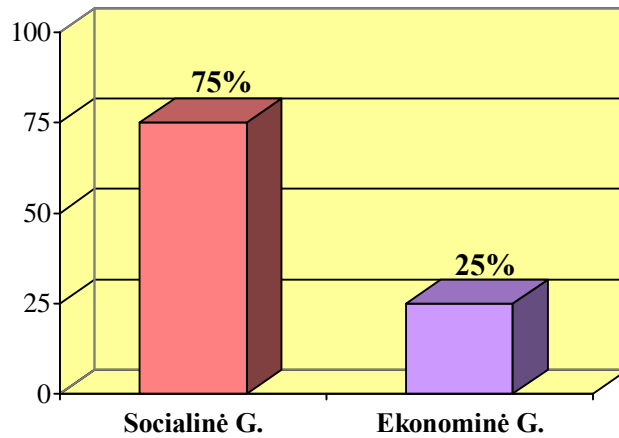
3 lentelė. Apatinį atmosferos sluoksnį apibūdinantys terminai

Eil. Nr.	fiemaiti-kai	Transkripcija	Rankra- io puslapis	Lietuvi-kai
1	Dyr ós	dirflas	20	klimatas, klimatin juosta
2	emdyr is	flemdirflis	115	klimatas, klimatin juosta
3	Jóusta	juosta	135	klimato juosta
4	Wydótynta jóusta	vidutininta juosta	149	vidutinio klimato juosta
5	Ors	oras	24	oras
6	Debesys	debesis	124	debesis
7	Liitós	lytus	116	lietus
8	Puga	puga	7	p ga
9	Snyigs	sneigas	133	sniegas
10	Uksyna	ksena	124	r kas, dulksna, apsiniaukimas
11	Wies / Wietra	vies / vietra	7	v jas
12	Samum	samum	116, 135	samumas
13	Kaytrings / Spyrg s	kaitringas / spyrganas	135	kar-tas, sausas
14	Wietringas	vietringas	130	v juotas
15	Wyłsznós	wilk-nas	135	dr gnas

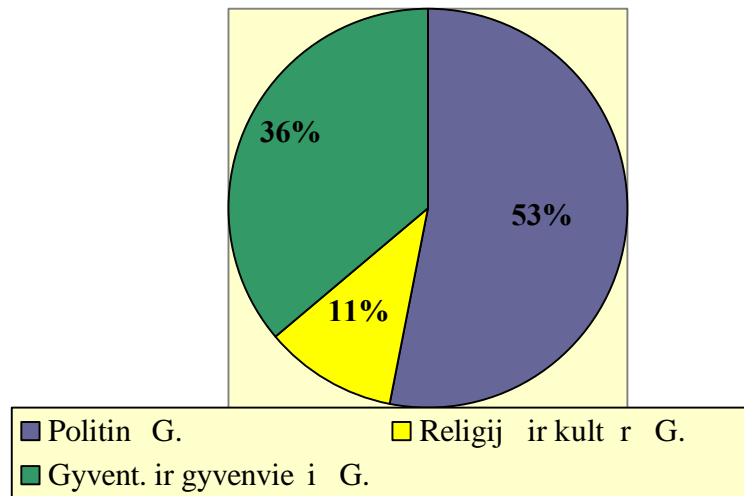
Geografijos vadov lyje flodfliu dyr ós ~ dirflas 20 vadinamas klimatas ir klimatin juosta, –alia jo vartojamas ir d rinyš *žemdyrżis*, pvz.: Dyr ós *ar Žemdyrżis, klimat* 24 (3 lentel , eil. nr. 1-2). Tai i–gyvosios kalbos paimtas flodis, kurio reik–m visiems puikiai flinoma ó *sagtimi susegama juosta (paprastai odinė)*, taip pat, kaip viena i– flodflio šdirflasō reik–mi , LKfi nurodama ó *žemės režis: kožnas savo diržą bulbių kasa*. Tod l nevisai ai–ku, kod l Pabr fla *diržu* arba *žemdiržiu* vadina klimat ir klimatin juost , atrodo, kad jo vietoje b dama taip b iau vadinusi gamtin arba geografin zon , ta iau Pabr flos gyvenimo laikotarpiu flem s pavir–ius geografines zonas dar nebuvo klasifikuojamas, tai buvo padaryta tik keliais de–imtmeiais v liau, rus mokslininko Vasilijaus Doku ajevo (1846-1903). Matyt Pabr fla tur jo sav asociacij ir i–vedfliojim , kuri pasekoje terminizavo b tent taip. Reikia pasteb ti dar vien sinonim ó *jóusta* 129, kuris dabar atrodo flymiai priimtinesnis bei *wydótynta jóusta* švidutinio (vidutini platum) klimato juostaō (3 lentel , eil. nr. 3-4). Klimato ir oro s lygoms apib dinti, autorius vartoja vaizdingus savo tarm s b dvardflius: *kaytrings / spyrg s* škar-tas, sausasō, *wietringas* šv juotasō, *wyłsznós* ~ *wilk-nas* šdr gnasō(3 lentel , eil. nr.13-15). Pabr fla vartoja visai nesulietuvint termin *samum*, rei-kiant saus kar-t v j , b ding TM Afrikos ir Arabijos pusiasalio dykumoms, pvz.: *pyitu szalie tqkee pót wies kaytresis óztroszkynqtesis wadynams Samum* 116. TMš v jas visai neb dingas Lietuvos kra-tui, tod l autorius nek r jam lietuvi-ko atitikmens ir dabartin je geografijos terminijoje pastaroji s voka pavadinta skolintu flodfliu, tik prid ta lietuvi-ka gal n -as- (*samumas*).

III. 2. Visuomeninės geografijos terminai

J. A. Pabrėžtos geografijos vadovelyje visuomenei geografijai atstovaujantys terminai sudaro 31% nuo visų terminų bendrai (2 pav.). Iš viso rasta 60 terminų, kurie, savo ruožtu, suskirstyti socialiniams bei ekonominiams geografijos terminų pogrupiams (4 pav.).

4 pav. Visuomeninių geografijos terminų dalis

5 pav. Socialinių geografijos terminų dalis

Tarp visuomeninių geografijos terminų didžiausią dalį atitenka socialinių geografijos pogrupiui – 75%, t. y. 44 terminai apibūdinantys gyventojus, gyvenvietes, geopolitines realijas, religijos ir kultūros sritis, pvz.: *gyventojai* šyventojaiš 25, *walkiojansqtyijj* ~ valkiójensentiej

šklajokliaiō 120, *lousyijy miestaa* šlaisvieji miestaiō 76, *daalme* šadministracinis suskirstymasō 78, *nausodis* školoniajō 159, *lyizōwis* ~ liefluvis škalbaō 11, *wiera* šreligija, tik jimasō 103.

Tam, kad b t lengviau apflvelgti socialin s geografijos terminus, jie yra suskirstyti pagrindines socialin s geografijos kategorijas (5 pav.): gyventoj ir gyvenvie i geografijos terminai (4 lentel), politin s bei religij ir kult r geografijos terminai (5 lentel).

4 lentelė. Gyventojų ir gyvenviečių geografijos terminai

Eil. Nr.	fiemaiti-kai	Transkribcija	Rankra- io puslapis	Lietuvi-kai
1	emy	flem	3	-alis, kra-tas
2	Szalys	-alis	9	-alis, valstyb
3	Postowynis miests	pastovinis miestas	29	uostamiestis
4	Gywentojee	gyventojai	25	gyventojai
5	Swietingóms	svietingumas	20	gyventoj skai ius
6	Miests	miestas	33	miestas
7	Lousyijy miestaa	luisieji miestai	76	laisvieji miestai
8	Apsiesta	aps sta	144	apgyvendinta
9	Kloonee	klon	66	provincija
10	Medynyijy	medinieji	122	laukiniai
11	Pagiwenyms	pagyvenimas	27	gyvenamoji vieta
12	Priisodiinta ira Mauraas	prisodinta ira maurais	138	gyvenama maur
13	Walkioj s tyijy	valkiojensentieji	120	klajokliai
14	Stoonaa sówyiningintyijy Amerykas iauryynys	Stonai suvieningintieji Amerikos -iaurin s	153	JAV
15	Pirtis	pirtis	76	kurortas

Socialin s geografijos termin pogrupyje 36% dalis tenka flodfliams apib dinantiems gyventoj ir gyvenvie i geografijos s vokas (4 lentel). I- viso 15 termin , kuriuos kurdamas Pabr fla neretai naudojo flodfliu prasm s perk lim , pvz.: *pirtis* škurortasō, *kloonee* šprovincijaō. Reikia pafllym ti, jog dabartin je lietuvi kalboje pastarasis terminas turi i-vest gamtin s geografijos atitikmen *klonis*, rei-kiant sl nio pavidalo fiems pavir-iaus paflem jim , kurio dugnas leidffiasi viena arba abiem kryptimis (Vaitek nas 1994), ta iau *Geograpyje* autorius savo terminijoje flodfliu su tokia reik-me nevartojo. Ra-ydamas apie ^{TY}aur s Amerik (*Ameryka šziauryny* 150) Pabr fla Jungtines Amerikos Valstijas (JAV) pavadino ilgu flodfli junginiu ó *Stoonaa sówyiningintyijy Amerykas šziauryynys* (4 lentel , eil. nr. 14) , kur flodfliui *stoonaa* suteikiama švalstij ō reik-m . Tik dabar sunku pasakyti, ar Pabr fla – flod savaranki-kai terminizavo tokia reik-me, ar nuo kafko nusiffi r jo. LKfi nurodoma net keletas giminingo flodfliu *stonas* reik-mi : šb kl , stovis, pad tis, buvein ō, ta iau n ra reik-m s švalstijaō. Dviflodis terminas *postowynis*

miests šuostamiestisõ ir vienaflodis ó medynyjy šlaukiniaiõ gim i–gyvosios kalbos flodfi *postovis* šsustojimas, nejud jimasõ bei *medinis* šlaukinisõ (LKfi) jiems pritaikant atitinkamas priesagas.

5 lentelė. Politinės bei religijų ir kultūrų geografijos terminai

Eil. Nr.	fiemaiti-kai	Transkribcija	Rankra–io puslapis	Lietuvi-kai
1	Ponisty	ponyst	9	valstyb
2	Ciesorysty	ciesoryst	9	ciesoryst
3	Kónygayksztisty	kunigaik–tyst	9	kunigaik–tyst
4	Karalistry	karalyst	9	karalyst
5	Rieds	r das	106	valstybin santvarka, valdfia
6	Valde	valde	10	valdfia
7	Daugiuwaldy	daugi vald	10	daugumos valdfia, respublika
8	Róbe ee	rubefiai	13	sienos
9	Apróbee ita	aprubeflyta	78	apribota
10	Troba	troba	43	parlamento r mai
11	Boweyne	buvein	46	–alies vadovo b stin , rezidencija
12	imie	flym	27	herbas
13	Istatims	statymas	28	staiga, institucija
14	Rinkis	rinkis	88	apskritis, apygarda
15	Daalme	dalm	78	administracinis suskirstymas
16	Padalyjyms	padalijimas	27	administracinis suskirstymas
17	Departam ts	departamentas	40, 55	departamentas
18	Kantons	kantonas	69	kantonas
19	Pasiedliiby	pas dlyb	144	kolonijos, valdos
20	Nausodis	nausodis	159	kolonija
21	Stali e	stali	27	sostin
22	Miests pyrmótynis	miestas pirmutinis	32	sostin
23	Nepriwalinga	neprivalinga	127	nepriklausoma
24	Padalyjyms	padalijimas	27	suskirstymas
25	Gymyniby	giminyb	11	tautyb
26	Lyi ówis	liefluvis	11	kalba
27	Religyjys	religijos	19	religija, tik jimas
28	Wiera	viera	103	religija, tik jimas
29	Dwasyszkiiby	dvasi–kyb	133	dvasininkija, dvasi–kis

Politin s bei religij ir kult r geografijos terminai (5 lentel) uffima didffiausi dal socialin s geografijos termin pogrupyje ó 64% i–kuri 53% sudaro politin s geografijos ir tik 11% - religij ir kult r geografijos terminai (5 pav.). Prad kime nuo politin s geografijos dalies. Tai yra 24 daugiausia vienaflodfiai terminai apibr fliantys pagrindines valstyb s s rangos s vokas, kai kuriuos teritorinius vienetus, pvz.: *ponisty* švalstyb õ, *valde* švaldfiaõ, *nausodis* školonijaõ, *daalme*

arba *padalyjymis* š administracinis suskirstymas (5 lentelė, eil. nr. 1-24). Tarp jų yra toki, kuriuos Pabrėžia terminizavo iš savo tarmių jie vartojamieji svetimi fonetiniai, kurie dabar laikomi barbarizmais (svetimybėmis), pvz.: *riedis* š valstybinė santvarka, valdymas, *rinkis* apskritys, apygardos, *róbežee* š sienos 13. Autorius, matyt, juos suvokia kaip gyvosios kalbos fonetinius, nes jie plačiai buvo (kai kurie ir dabar yra) vartojami flemiai iš tarmių. Terminui š valstybė nusakyti Pabrėžia dašniausiai vartoja fonetinį *ponisty*, bet *Geographyje* rankraštinio flangoje (Gigis, p. 1-13) mini ir kitus šio termino sinonimus nusakantius monarchinio valstybės valdymo form, pvz.: *ciesorysty* 9; *karalysty* 9; *kónygykštisty* 9. Kaip teigia S. Ambrazas (2000: 69-70), šie vietiniai pavadinimai su priesaga *-yste* atsirado mūsų rašytinio pradiniuose slavų takos ir jie laikytini vertiniais (plg. lenk. *państwo*). Pabrėžia iš kitų kalbų skolinosi ir valstybių administraciniai vienetų pavadinimus, pvz.: Lenkijos, Prancūzijos ó *departamets*; Meicarijos ó *kantons* (5 lentelė, eil. nr. 17-18), taip pat *staličė* š sostinė, vietoj jo kartais pavartojamas sudėtinis terminas *miests pyrmótynis* (5 lentelė, eil. nr. 21-22). Šie apilietuvinti skoliniai vartojami ir dabar, jiems pridotos atitinkamos lietuvių kalbos galūnės. Flemiai iš tarmių su fonetiniu *troba* geografijos vadovelyje, kaip bebūtų keista, yra pavadinti parlamento rėmai, pvz.: [...] *sodietamy ysz karaliaus ir dweju trobuu: ysz kóriu pyrhoji sósyded ysz Senata, qtroji ysz Paslu yr Depótawotuju* 43. LKfi šio termino reikšmė nėra fiksuota, matyt, kiti autoriai tokia reikšme šio termino nevartojo, todėl galima sakyti, kad tai individualus Pabrėžios geografinis terminas.

Nedidelieji religij ir kultūrų geografijos terminai pateikti kartu su politiniais geografijos terminais (5 lentelė, eil. nr. 25-29) o jie tiksliai 5: *gymyniby* š tautybė, *lyžówis* š kalba, *religyjys* arba *wiera* š religija, tik jimas, *dwasyszkiiby* š dvasininkija, dvasininkis. Pirmajame lietuvių-kame geografijos vadovelyje yra išvardytos pagrindinės Europos kalbų grupės, pvz.: *Lyžówiu binktoryniu rokóu wyinóulyka* 1) *biskayskynis*; 2) *szkockoiryckynis* (: *celtogaulskynis*); 3) *cymbryiskynis*; 4) *finskynis*; 5) *grekynis*; 6) *lotynyszkasis*; 7) *arnauckynis* arba *albanskynis*; 8) *germanskynis*; 9) *žemaytynis*, *lyitówynis*, *yr latwyszkasis*; 10) *słowianskynis*; 11) *tórkyszkaa-tatarynis*. *Apar tu židyszkasis yr Cygonyszkasis* 19-20. Kaip matyti, šia vienetų su indoeuropieji kalbų grupėmis pateko ir kitų kalbų eiminių grupės (terminu *biskayskynis* turbūt vadinama baskų kalba, *finskynis* ó tai finougrių eimos kalba; tiurkų - *tórkyszkaa-tatarynis*). Pabrėžia nevartojo vieno termino baltų kalbų grupėms pavadinti, o flemiai iš tarmių laikoma atskira baltų kalba ir nurodoma pirmoji.

Ir dar vienas visuomeniniais geografijos terminų pogrupis ó ekonominis geografijos (6 lentelė). Šie terminai sudaro 25% (3 pav.), t. y. 15 fonetinių apibrėžiančių kinų veiklos vienetų, pagrindinius šio sektorius, pvz.: *sómaanimis* š pramonė, *kasibaas auksa* š aukso kasyba, kasykla, *bótodarbis* š namų ūkio darbai.

6 lentelė. Ekonominės geografijos terminai

Eil. Nr.	flemaiti-kai	Transkribcija	Rankra- io puslapis	Lietuvi-kai
1	Amataa	amatai	26	amatai
2	Darbiiby	darbyb	119	verslas, darbas
3	Darbuune	darb n	151	verslas, darbas
4	Wartauniby	vartaunyb	38	prekyba
5	Preky	prek	113	prek
6	Sómaanimis	sumanimas	42	pramon
7	Giweyny	gyvein	149	flemdirbyst
8	Waysey	vaisiai	25	valstyb je auginami gyvuliai, augalai ir gaunamos naudingosios i-kasenos
9	Kasibaas auksa	kasyba aukso	82	aukso kasyba, kasykla
10	Dakadaa	dakada	26	pajamos
11	Doonis	donis	113	duokl , mokes iai
12	Pabryks	fabrikas	26	fabrikas
13	Bótodarbīs	butodarbīs	122	nam kio darbai
14	Bódauniibys naujo-kykys	naujolaikio budaynyb	64	nauj j laik statyba
15	Óusts	uostas	6	uostas

Ekonominės geografijos terminų pogrupyje (6 lentelė) randame keletą terminizuotų liaudies kalbos žodžių, kurie ir šiandien vartojami ta pačia reikšme, pvz.: *amataa* šamatai, *preky* šprek, *kasibaas auksa* šaukso kasyba, kasykla, *óusts* šuostas. Terminizuodamas paprastojo žodžio *vaisius* daugiskaitos formą *waysey* (6 lentelė, eil. nr. 8), Pabrfla reikšmė labai išplitusi, –iuo žodžiu vadino valstybę, auginamus gyvulius bei augalus ir gaunamas naudingas iškasenas (plg. *vaisius* 8. štuortas LKfi XVIII). Tame pogrupyje yra ir skoliniai, pvz.: *dakadaa* špajamos, kilusi iš lenkiško *dochód*, kurio reikšmė lygiai tokia pati – špajamos, o *doonis* šduokl, mokesiai gal jo bti kildinamas iš pranc. kalbos veiksmažodžio *donner* šduoti, paaukti. Retos ir iš pirmo žvilgsnio nesuderinamos reikšmės yra vedinys su *einé* priesaga *giweyny* išflemdirbyst (6 lentelė, eil. nr. 7), tačiau LKfi nurodo veiksmažodžio gyventi vien išreikšmi šdirbti (flem)š, tad viskas tampa aišku. Autoriausiai vartotas terminas *wartauniby* šprekybas, kilusi iš tarmiško būdvardžio vartaunas šbesiveriantis prekybas.

Apibendrinant visuomeninės geografijos terminų grupę, reikia pažymėti, jog dauguma šių terminų Pabrfla kurti skolinantis arba veriant iš kitos kalbos, viliu juos sulietuvinant, t. y. pridant atitinkamą priesagą arba galūnę. Dalis jų išlikę ir yra vartojami dabartinėje geografijos terminijoje.

III. 3. Bendrieji geografiniai terminai

Eil. Nr.	fiemaiti-kai	Transkribcija	Rankra- io puslapis	Lietuvi-kai
1	Geograpyje / emiuraszts	geograpija / flemi ra-ts	1	geografija
2	emraszitojee	flemra-ytojai	9	geografai
3	Geograpyje matematycznyny	geograpija matemati nin	1	matematin geografija
4	Geograpyje fizycznyny	geograpija fizi nin	1	fizinin geografija
5	Geograpyje palytycznoji	geograpija paliti noji	1	politin geografija
6	Mile emra ynyny	flemra-inin mylia	2	geografın mylia
7	Mile ketwyrtaynyny	ketvirtainin mylia	2	kvadratin mylia
8	Aplinkomus swieta	aplinkumas svieto	12	pasaulio -alys
9	Ketóres binktorynes szalis	keturios binkturin s -alys	12	pasaulio -alys (keturios)
10	Pyitus	piet s	12	piet s
11	Sziaury	-iaur	12	-iaur
12	Ritaa	rytai	13	rytai
13	Wakaraa	vakarai	13	vakarai
14	Ylgiiby	ilgyb	147	ilguma
15	Płtiiby	platyb	147	platuma
16	Ligióks	lygioks	116	pusiaujas
17	Pyitbruksznis	pietbr k-nis	3	dienovidinis
18	/ akstaa geograpiczny	lak-tai geografi ni	11	geografiniai flem lapiai
19	Kórpy	kurp	156	p da (ilgio matas)
20	Adata magnesynty	magnesin adata	13	magnetin adata
21	Padiejymas	pad jimas	11	geografın pad tis
22	Pagóldims	paguldymas	13	geografın pad tis
23	Saulielidynis	saul lydinis	3	vakarinis, vakar
24	Saulietekynis	saul tekinis	9	rytinis, ryt
25	Pleneta	planeta	1	planeta
26	KóŁa	kulka	5	(flem s) rutulys
27	Póskólkis	puskulkis	3	pusrutulis
28	Pawasaris	pavasaris	20	pavasaris
29	Wasara	vasara	20	vasara
30	yima	fleima	21	fliema
31	Priigymyms	prigimimas	118	gamta
32	Litis	lytis	1	forma, i-vaizda
33	Pyitbruksznis	pietbr k-nis	3	dienovidinis
34	Ertmy	ertm	105	plotas
35	Ertiby	ertyb	2	teritorija, plotas
36	Swiets	svietas	147	pasaulis
37	Stowila / Figura emys	stowyla / figura flem s	2	flem s forma/ i-vaizda

7 lentelė. Bendrieji geografiniai terminai

Šie terminai sudaro 23 % dalį nuo visų Pabrėžtos rankraštyje rastų terminų (1 pav.). Grupėje (7 lentelė) yra atrinkti 39 terminai apibūdinantys patalpos mokslus (*geographyje / žemiuraszts* – žemėraštija, *žemraszitojee* – žemėraštija), geografinio mokslų naudojamos matavimo vienetų (*mile ketwyrtaityny* – kvadratinis myliai), priemonės (*lakstaa geograpiczny* – žemėraštijos lapai), geografinio tinklo elementus (pyitbruksznis – dienovidinis) ir pan. Visi šios grupės terminai aptarti darbo I-dalyje.

IV. PEDAGOGINIS TYRIMAS

Tyrimas vyko Vilniaus Ryto vidurinėje mokykloje, kurioje pati dirbu geografijos mokytoja. Tyrimui pasirinkti 9-10 klasi mokiniai, nes šiame lygyje besimokantys jau gana susipažinę su gamtiniais, tiek su visuomeniniais geografijos esminiais terminais bei su vokėmis, o lietuvių kalbos pamok metu yra girdę apie pagrindines lietuvių tarmes, tarp jų ir flemaitišką.

Mokiniai buvo supažindinti su J. A. Pabrėžos *Geografijos* rankraščiu, kuris tyrį laikomas pirmuoju lietuvių-ku geografijos vadovu, parašytu autentiška to meto (XIX a. I pusė) flemaitišką tarmę, parodytos rankraščio kopijos, pateiktos anoniminis anketinis uždutys (3 priedas), skirtos tyrimo objektui atskleisti.

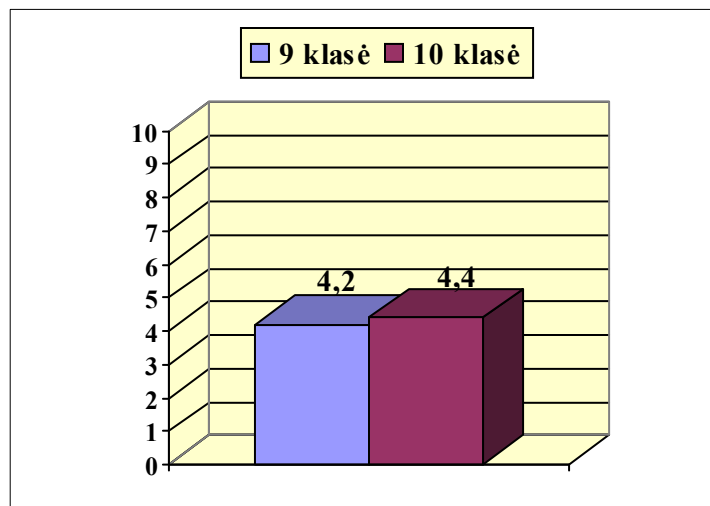
Tyrimo tikslas: paplėsti 9-10 klasi moksleivių geografinį pasaulį ir geografinis terminijos sisavinimą bei interpretavimą, paskatinti domėjimąsi geografijos mokslu.

Tyrimo rezultatai:

- Tyrimo imtis – 50 respondentų, iš kurių 23 devintokai ir 26 dešimtokai.
- Tyrimo metodas – pokalbis bei anketinis apklausa.

Pirmoji bei antroji anketos uždutys (3 priedas) padėjo atskleisti mokinių gebėjimą suvokti ir interpretuoti nesudėtingus flemaitišką tarmę pateiktus geografinius terminus.

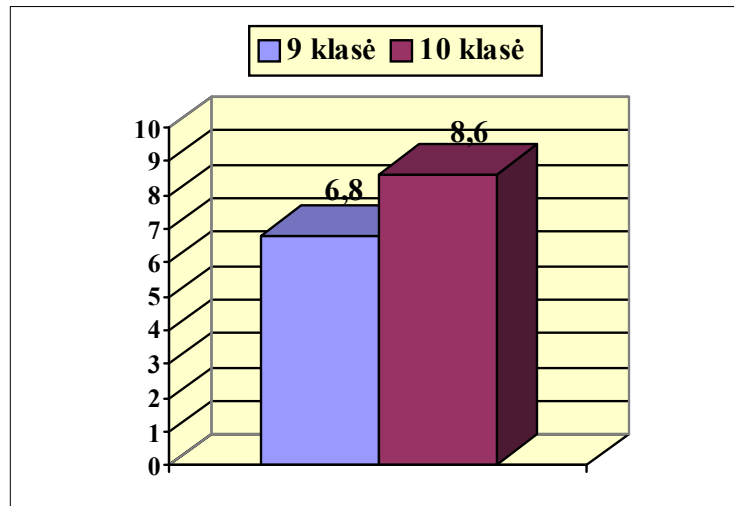
Pirmąją uždutę, prašant išversti pateiktas flemaitiškas fizinis geografijos sąvokas bendrin lietuvių kalbą, sudarė 4 klausimai, vieno vertė 2,5 taško, taigi atlikę visus 4 teisingai, galėjo surinkti 10 taškų.

6 pav. Pirmosios užduties vykdymo kokybė

Reikia pastebėti, jog abiejų amžiaus grupių mokiniams –i uždutis pasirodė sudėtinga (6 pav.) ir abiejų klasių užduties vykdymo vidurkiai panašūs: devintokai surinko 4,2 taško, o dešimtokai pasirodė pranašesni tik 0,2 taško, taigi jų vidurkis sudaro - 4,4 taško. Atlikdami –i uždutį mokiniai, ypač jaunesnieji, skundėsi esant mintyse jie flin atsakymais, tačiau sunku tai užrašyti popieriuje. Toks mokinių skundas skatina pastebėti jį, kad jie stokoja gebėjimų interpretuoti, o tai ypač svarbu geografijos moksle.

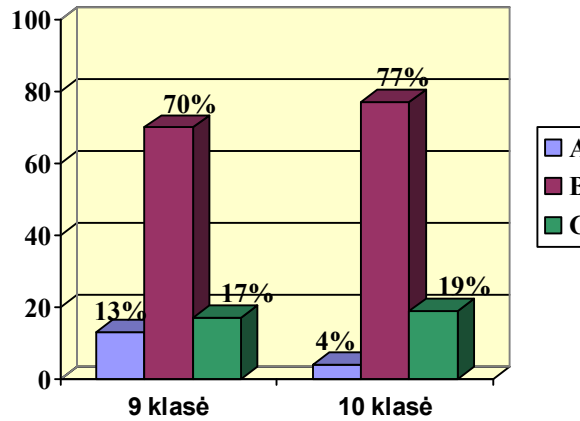
Antrąją uždutį sudarė 10 porų atsitiktinė tvarka sudėliotų flėmaitė-k -lietuvi-k terminų, teisingai sujungti vieną porą, gavo po 1 tašką, o sujungti visas 6 poras gavo 6 taškus.

7 pav. Antrosios užduties vykdymo kokybė

Antroji uždutis pasirodė flėmiam lengvesnė ir mokinių surinkti taškų vidurkiai –oktelį beveik 1,5-2 kartus: devintokų vidurkis sudarė 6,8 taško, tuo tarpu dešimtokų - net 8,6 taško, atitinkamai 1,8 taško daugiau ufl metais jaunesni mokinių vidurkis (7 pav.). Gana gerus rezultatus matyti, lėmė pačių užduties pobūdis: juk sujungti flėdflė poras –ipateikti, nors ir atsitiktinė tvarka, yra flėmiam lengviau, negu pačiam formuluoti lietuvi-k atitikmen flėmaitė-kai terminus vokais, kuriuos mokiniai dar pirmosios užduties metu.

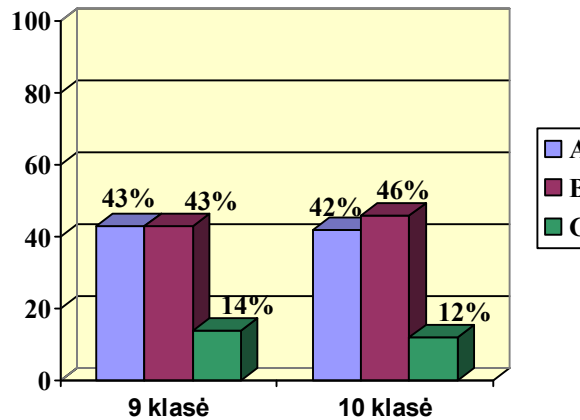
Trečiąją uždutį sudarė trys užduties pobūdis klausimai su galimais atsakymų variantais (A, B, C, D), kurie buvo sumuojami pagal pasirinkimo dafn ir yra pateikti procentine išraiška (8, 9, 10 pav.). Tėjų uždutis parodė mokinių poflėr XIX a. pradflėios geografinių terminų .

8 pav. Ufduotyse pateikt geografini termin priimtinumas

A - J. A. Pabr flos terminai, B ó dabartiniai geografiniai terminai, C - tiek vieni, tiek kiti

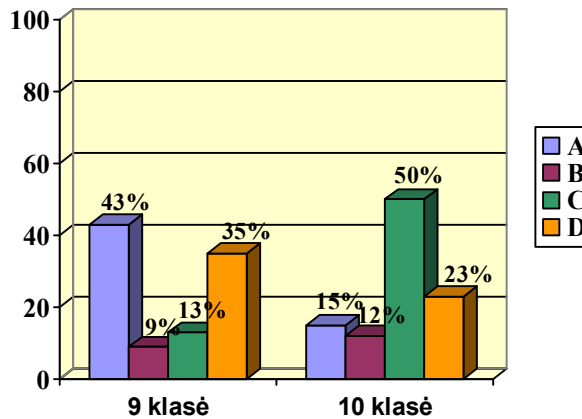
Apklaustos duomenys rodo, kad daugumai mokini (atitinkamai 70% devintok ir 77% deimtok) priimtinesni atrodo dabartiniai, nusistov j bendrin s lietuvi kalbos geografiniai terminai (8 pav.).

9 pav. flemaiti-k geografini termin suvokimas

A - sud tingai suvokiami, B- vidutini-kai sud tingai suvokiami, C- lengvai suvokiami

Tiktai nedidel mokini dalis flemaiti-kus geografijos terminus palaik lengvai suvokiamais (12-14%), dauguma, tarp abiej amffiaus grupi , terminus pripaffino kaip vidutinio sud tingumo (43-46%) arba sud tingai suvokiamais (42-43%) (9 pav.).

10 pav. flemaiti-kos tarm s sutikimo atvejai mokini tarpe
 A- pamok metu, B - bendraujant su artimaisiais, C - kitomis aplinkyb mis,
 D - iki -iol nesusid r

flemaiti-kos tarm s sutikimo klausimu mokini nuomon s flenkliai i-siskyr (10 pav.). Devintokai per lietuvi kalbos pamokas visai neseniai yra aptar pagrindini lietuvi kalbos tarmi ypatumus, tod l ta informacija dar i-likusi j atmintyje ir tai lemia atsakymo šAõ varianto pirmenyb (43%). Tuo tarpu pus de-imtok su flemai i tarme nurodo susiduriantys vairiomis kitomis aplinkyb mis, pvz.: yra gird j vie- dami flemaitijos regiono miestuose, per televizij , internete.

I-i rezultat galima daryti i- vad , kad tyrimo metu atsiskleid dvej amfliaus grupi mokini geb jimas suvokti bei interpretuoti nesud tingus, flemai i tarme pateiktus geografinius terminus. Pateiktos ufduotys geriau sek si vyresniems, t.y. 10 klas s moksleiviams, ta iau tiek vyresnieji, tiek jaunesnieji mokiniai dabartinius, nusistov jusius geografinius terminus pripafino priimtinesniais.

IŠVADOS

1. Pabr flos geografijos vadov lis (para–ytas po 1831 m.), laikytinas pirmuoju lietuvi–ku geografijos vadov liu, liko nespausdintas, tad maflai kam buvo prieinamas paskaityti. Juo prad tas lietuvi–kos geografijos terminijos k rimo darbas nebuvo perimtas v lesni autori .
2. Kurdamas geografijos terminus, Pabr fla pakankamai proporcingai naudojo –iuolaikin s terminologijos skiriamus pagrindinius termin –altinius: 1) gyvosios kalbos leksik ; 2) flodfli darybos i–gales; 3) kit kalb leksik .
3. I– Pabr flos vartot termin dabar i–lik tik tie, kurie ir anuomet buvo paimti i– gyvosios kalbos, susij su geografine aplinka, klimatu, rei–kiantys negyvosios gamtos k nus ir rei–kinius.
4. Tik vienas kitas Pabr flos sukurtas terminas (*ógnakalnis*, plg. *ugnikalnis*) prilygo J. Jablonskio naujadarams, kurie dabar yra geografijos terminai.
5. Pedagoginio tyrimo metu atsiskleid dviej amffiaus grupi moksleivi geb jimas suvokti bei interpretuoti nesud tingus, flemai i tarme pateiktus geografinius terminus. Pateiktos ufduotys geriau sek si vyresniems, t.y. 10 klas s moksleiviams, ta iau tiek vyresnieji, tiek jaunesnieji 9-os klas s moksleiviai dabartinius, nusistov jusius geografijos terminus pripaffino priimtinesniais.

SIŪLYMAI

J. A. Pabr flos *Geograpyje* rankra–tis niekada nebuvo i–spausdintas, tod l pateikiu, galb t ateityje dienos –vies i–vysian ios, faksimilin s rankra– io knygos vado (gis) maket (4 priedas).
ia pateikiamas pirmasis vado puslapis sudarytas i– faksimilinio, de–ifruoto bei lituanizuoto variant .

INFORMACIJOS ŠALTINIAI

1. Agapovas S., Sokolovas S., Tichomirovas D. (1972). Geografijos flodynas. Kaunas.
2. Ambrazas S. (2000). Daiktavardfi darybos raida 2, Vilnius.
3. Auksori t A. (1997). Paprast j flodfi terminologizavimas XIX a. (L. Ivinskio Prigimt men). ó Lituanistica 3 (31), 44-53.
4. D nfi ó Vitkauskas V. (1976). TŲaur s rut d ninink –nekt flodynas, Vilnius.
5. Dfi (1993). Dabarrtin s lietuvi kalbos flodynas. Red. St. Keinys, Vilnius.
6. E-paveldas.lt (2010). [Interaktyvus], [ffi r ta 2010 m. balandffio 30 d.]. Prieiga per internet : <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=25112>
7. Gedrimas R. (2003). J. A. Pabr flos geografijos vadov lio terminai. ó Terminologija 10, 117-133.
8. Gidffi nas V. (1994). Jurgis Ambraziejus Pabr fla (1771-1849), Roma-Vilnius.
9. Jonikait Z. (1972). Apie J. Pabr flos botanikos veikal ra–yb . ó Jurgis Pabr fla (1771-1849), Vilnius, 62-65.
10. Ki– nien N. (1972). J. Pabr flos bibliografija. ó Jurgis Pabr fla (1771-1849), Vilnius, 95-114.
11. Klimavi ius J. (1996). Nuo liaudies terminijos prie mokslin s. ó Terminologija 3, 4-25.
12. Kudaba ., Bieliukas K. (1976). Pirm j lietuvi–k j geografini vadov li apflvalga. ó Geografinis metra–tis 14, 207-213.
13. LKZ.lt (2010). [Interaktyvus], [ffi r ta 2010 m. balandffio 30 d.]. Prieiga per internet : <http://www.lkz.lt/startas.htm>
14. Pabr fla J. A. *Įžėgis. // Geograpyje (:Žemiuraszts) ira apraszims žemys [...]*. Rankra–tis saugomas Lietuvos moksl akademijos bibliotekos Rankra– i skyriuje (F 9-3361).
15. Piro kinas A. (2000). Jonas Jablonskis ó nauj flodfi k r jas. ó Gimtasis flodis 11, 14-16.
16. TŲarcait I. (1981). Lietuvi–koji geografin terminija. ó Geografinis metra–tis 19, 213-216.
17. Tarvydas J. (1972). J. Pabr fla ó pirmojo lietuvi–ko geografijos vadov lio autorius. - Jurgis Pabr fla (1771-1849), Vilnius, 55-62.
18. Vaitek nas S. (1994). Enciklopedinis geografijos flodynas, Kaunas.

THE DEVELOPMENT OF LITHUANIAN GEOGRAPHICAL TERMINOLOGY IN J. A. PABRĖŽA'S "THE GEOGRAPHY"

SUMMARY

Simona Šilinskaitė

a 2nd year Master's degree student of geography studies
of Vilnius Pedagogical University

Academic adviser – Assoc.prof., Dr. Mykolas Mikalaj nas

Objective. To explore the contribution of Jurgis Ambraziejus Pabrėža, one of the most outstanding figures in culture and science of Lithuania in the terminology of geography.

The Geography textbook by Pabrėža contains 194 geographical terms and terms related to geography. The majority of the terms offered by Pabrėža are single word terms. The final work is provided with an alphabetic glossary of geographic terms (annex no. 1-2). All terms according to their semantic field are classified into the following groups: 1) general geographic terms; 2) terms of the natural (physical) geography; 3) public geography terms. In order to trace back the etymology of Samogitian geographic terms, they were analyzed according to their sources: 1) derived from the live language, 2) constructed by using word-building means; 3) borrowed from other languages.

Only those terms used by Pabrėža have actually survived until modern times that even in those remote years were derived from live language, related to geographic environment, and meaning natural bodies and phenomena of the inanimate nature.

However, only very few terms coined by Pabrėža (e.g., *ognikalnis*, cf. *ugnikalnis*) equaled the neologisms introduced by Jonas Jablonskis that are currently used as effective geographic terms.

The text-book by Pabrėža (written after 1831) that is to be considered the first Lithuanian text-book in geography was never published, therefore it was accessible only to a very limited number of readers. And the work on the creation of the Lithuanian terminology in geography launched by Pabrėža had never been taken over or continued by posterior authors.

The author of the paper also refers to the deciphered and lituanised paste-up of the Foreword to the text-book in geography by Pabrėža (annex no. 4); besides the facsimile version of the book in pending publication.

A pedagogical survey conducted in the "Rytas" secondary school of Vilnius, at which I myself have been working as a teacher in geography aimed at introducing pupils of 9-10th grades to the first

Lithuanian text-book in geography. The survey produced conclusions on the pupils' abilities to comprehend and interpret the rather straightforward geographic terms presented in the Samogitian dialect (annex no. 3), and the comparison of the perception and abilities to interpret the old terms in geography by different age pupils.

Key words: Samogitian geographic terms, text-book in geography.

PRIEDAI

1 priedas. Žemaitiškų—Lietuviškų geografijos terminų žodynelis

Eil. Nr.	Žemaitiškai	Transkripcija	Rankraščio puslapis	Lietuviškai
A				
1	Adata magnesyne	adata magnesin	13	magnetin adata
2	Afryka	Afrika	133	Afrika
3	kszytybe juryne	ank-tyb j rin	6	s siauris
4	Alabaster	alabaster	105	alebastras
5	Amataa	amatai	26	amatai
6	Ameryka	Amerika	146	Amerika
7	Aplinkomus swieta	aplinkumas svieta	12	pasaulio -alys
8	Apróbee ita	aprubeflyta	78	apribota
9	Apsiesta	aps sta	144	apgyvendinta
10	Ataka	ataka	5	lanka
11	Atkóć	atkula	5	lanka
12	Auksós	auksus	25	auksas
13	Australije	Australija	162	Australija
14	Azya	Azia	113	Azija
B				
15	Baĉanóujy jura	Balganoji j ra	16	Baltijos j ra
16	Beswietys saĉas	besviet s salos	157	negyvenamosios salos
17	Binktórmaly	binkturmar	6	salynas
18	Bódauniibys naujo ĉykys	naujolaikio budaynyb	64	nauj j laik statyba
19	Bótodarbis	butodarbis	122	nam kio darbai
20	Boweyne	buvein	46	-alies vadovo b stin , rezidencija
C				
21	Ciesorysty	ciesoryst	9	ciesoryst
D				
22	Daalme	dalm	78	administracinis suskirstymas
23	Dakadaa	dakada	26	pajamos
24	Dalys emys	dalis flem s	3	pasaulio dalys, flemynai
25	Darbiiby	darbyb	119	verslas, darbas
26	Darbuune	darb n	151	verslas, darbas
27	Dauba	dauba	130	dauba
28	Daugiuwaldy	daugi vald	10	daugumos valdflia, respublika
29	Debesys	debesis	124	debesis
30	Departam ts	departamentas	40, 55	departamentas
31	Dydjuris	didj ris	5	vandenynas

32	Dyr ós	dirflás	20	klimatas, klimatin juosta
33	Doonis	donis	113	duokl , mokes iai
34	Dróska	druska	123	druska
35	Dwasyszkiiby	dvasi-kyb	133	dvasininkija, dvasi-kis
E				
36	Ertiby	ertyb	2	teritorija, plotas
37	Ertmy	ertm	105	plotas
38	Europa	Europa	13	Europa
39	E ers	efers	6	eferas
F				
40	Figura emys	figura flem s	2	flem s forma/ i-vaizda
G				
41	Gals opys	galas up s	6	up s fliotys
42	Geizer	geizer	105	geizeris
43	Gel ys	gelffis	25	geleffis
44	Geograpyje	geograpija	1	geografija
45	Geograpyje fizycznyny	geograpija fizi nin	1	fizin geografija
46	Geograpyje matematycznyny	geograpija matemati nin	1	matematin geografija
47	Geograpyje palytycznoji	geograpija paliti noji	1	politin geografija
48	Giweyny	gyvein	149	flemdirbyst
49	Gymyniby	giminyb	11	tautyb
50	Gyre	gire	140	dykuma
51	Gywentojee	gyventojai	25	gyventojai
52	Griowis	griovys	8	kanalas
I, Y				
53	Istatims	statymas	28	staiga, institucija
54	Itapyms	tapimas	6	intakas/ fliotys
55	Ylgiiby	ilgyb	147	ilguma
56	Yszk tamesnys ors	i-kantamesnis oras	148	paken iamesnis oras
J				
57	Jóusta	juosta	135	klimato juosta
58	Jura	j ra	5	j ra
59	Juras nóusekymys	j ros nusekimas	7	atosl gis (j ros / vandenyno)
60	Juras twans	j ros tvanas	7	potvynis (j roros / vandenyno)
61	Jurtarpis	j rtarpis	4	s smauka
K				
62	Kaytrings	kaitringas	135	kar-tas, sausas
63	Ka 6 is	kalnas	6	kalnas
64	Ka 6 va	kalva	5	kalva
65	Kanals	kanalas	8	kanalas
66	Kantons	kantonas	69	kantonas

67	K ps	kanpas	110	kra-tas, sritis
68	Karalistry	karalyst	9	karalyst
69	Kasibaas auksa	kasyba aukso	82	aukso kasyba, kasykla
70	Ketóres binktorynes szalis	keturios binkturin s -alys	12	pasaulio -alys (keturios)
71	Kiukis	kiukis	114	vir-ukaln
72	Kloonee	klon	66	provincija
73	Kóka	kulka	5	(flem s) rutulys
74	kól y juryny	kul- j rin	5	lanka
75	Kónygayksztisty	kunigaik-tyst	9	kunigaik-tyst
76	Kóropy	kurp	156	p da (ilgio matas)
L				
77	Labjuuris	labj ris	162	salynas
78	L dami	landami	3	flemynais
79	/ akstaa geograpiczny	lak-tai geografi ni	11	geografiniai flem lapiai
80	L ciugs ka	lenci gas kaln	5	kaln grandin , kalnynas
81	Ligióks	lygiokas	116	pusiaujas
82	Liitós	lytus	116	lietus
83	Litis	lytis	1	forma, i-vaizda
84	Lyi ówis	liefluvis	11	kalba
85	Lousyijy miestaa	luisieji miestai	76	laisvieji miestai
M				
86	Mary	mar	5	j ra
87	Medynyijy	medinieji	122	laukiniai
88	Meymurs	meimurs	25	marmuras
89	Miests	miestas	33	miestas
90	Miests pyrmótynis	miestas pirmutinis	32	sostin
91	Mile ketwyrtaynyny	ketvirtainin mylia	2	kvadratin mylia
92	Mile emra ynyny	flemra-inin mylia	2	geografin mylia
N				
93	Nausodis	nausodis	159	kolonija
94	Nepriiwalinga	neprivalinga	127	nepriklausoma
95	Nóuszuuka	nuo-uka	152	krioklys
96	Nóutapyms	nutapimas	6	intakas/ fliotys
O				
97	Oceanije	Okeanija	162	Okeanija
98	Ógnakalnis	ugnakalnis	15	ugnikalnis, vulkanas
99	Ópis wayskesniosys	vaiskesniosios up s	41	svarbesniosios up s
100	Ópy	up	6	up
101	Ors	ors	24	oras
102	Óula	uola	132	uola
103	Óusts	uostas	6	uostas

104	Ó karpis	uflkarpis	6	krioklys
P				
105	Pabryks	fabrikas	26	fabrikas
106	Padalyjyms	padalijimas	27	administracinis suskirstymas
107	Padalyjyms	padalijimas	27	suskirstymas
108	Padiejymas	pad jimas	11	geografin pad tis
109	Pagiwenyms	pagyvenimas	27	gyvenamoji vieta
110	Pagóldims	paguldymas	13	geografin pad tis
111	Pakalny	pakaln	151	pakaln /kalno -laitas
112	Pargniu a	pergniufa	6	s siauris
113	Pasiedliiby	pas dlyb	144	kolonijos, valdos
114	Pawasaris	pavasaris	20	pavasaris
115	Pawyr y	pavir-	1	pavir-ius
116	Pirtis	pirtis	76	kurortas
117	Pyitbruksznis	pietbr k-nis	3	dienovidinis
118	Pyitus	piet s	12	piet s
119	Patiiby	platyb	147	platuma
120	Pleneta	planeta	1	planeta
121	Ponisty	ponyst	9	valstyb
122	Pósausala	pusiausala	4	pusiasalis
123	Posiausalis	pusiausalis	4	pusiasalis
124	Pósaus emyny jura	Pusiauflemin j ra	51	Vidurflemio j ra
125	Póskólkis	puskulkis	3	pusrutulis
126	Postowynis miests	pastovinis miestas	29	uostamiestis
127	Prab ga undyns	prabanga vandens	5	gausyb vandens
128	Preky	prek	113	prek
129	Priigymyms	prigimimas	118	gamta
130	Priisodiinta ira Mauraas	prisodinta maurais	138	gyvenama maur
131	Pri emis	prieflemis	4	ky-ulyš
132	Puga	puga	7	p ga
R				
133	Religyjys	religijos	19	religija, tik jimas
134	Rieds	r das	106	valstybin santvarka, valdffia
135	Rinkis	rinkis	88	apskritis, apygarda
136	Ritaa	rytai	13	rytai
137	Róbe ee	rubeffiai	13	sienos
138	Romioji juura	Romioji j ra	114	Ramusis vandenynas
139	Ruudas	r das	125	ruda
S				
140	Sa	sala	4	sala
141	Saldus unduo	saldus vanduo	6	g las vanduo

142	Sa u ary	salmar	6	salynas
143	Samum	samum	116, 135	samumas
144	Saulielidynis	saul lydinis	3	vakarinis, vakar
145	Saulietekynis	saul tekinis	9	rytinis, ryt
146	Seklyma	seklima	12	sekluma
147	Sydabrós	sidabrus	25	sidabras
148	Smiltie u	smitel	142	sm lis
149	Snyigs	sneigas	133	sniegas
150	Sómaanimis	sumanimas	42	pramon
151	Sósybiegymis ópiu	susib gimasis upi	65	upi santaka
152	Spyrg s	spyrganas	135	kar-tas, sausas
153	Sriaumy	sriaum	6	sraunumas
154	Staygnóukritis ópiu	staignuokritis upi	6	krioklys
155	Stali e	stali	27	sostin
156	Stoonaa sówyiningintyijy Amerykas iaurynynis	Stonai suvieningintieji Amerikos -iaurinis	153	JAV
157	Stowila emys	stowyla flem s	2	flem s forma/ i-vaizda
158	Swietingóms	svietingumas	20	gyventoj skai ius
159	Swiets	svietas	147	pasaulis
160	Szalys	-alis	9	-alis, valstyb
161	Szaltynis	-altinis	6	up s i-takos
162	Sziaury	-iaur	12	-iaur
163	Szw ns	-venas	123	-vinas
164	Szwyns	-vinas	41	-vinas
T				
165	Tarp emyny jura	Tarpflemis jura	8	Vidurflemio jura
166	Troba	troba	43	parlamento rmai
U				
167	Uksyna	ksena	124	r kas, dulksna, apsiniaukimas
168	Udenis	undenys	77	vandenys
169	Undóu	unduo	5	vanduo
V, W				
170	Valde	valde	10	valdffia
171	W denis ruksztiejje	vandenis ruk-tiejje	81	mineraliniai vandenys
172	W dóu	vanduo	5	vanduo
173	Waysey	vaisia	25	valstyb je auginami gyvuliai, augalai ir gaunamos naudingosios i-kasenos
174	Wayslings	vaislingas	142	derlingas
175	Wakaraa	vakarai	13	vakarai
176	Walkioj s tyijy	valkiojensentiejje	120	klajokliai

177	Waris	varis	25	varis
178	Wartauniby	vartaunyb	38	prekyba
179	Wasara	vasara	20	vasara
180	Werdólis	verdulis	131	–altinis, versm
181	Wersmie	versm	6	up s i–takos
182	Wiera	viera	103	religija, tik jimas
183	Wies	vies	7	v jas
184	Wietra	vietra	7	v jas
185	Wietringas	vietringas	130	v juotas
186	Wydótynta jóusta	vidutininta juosta	149	vidutinio klimato juosta
187	Wyłsznós	vilk–nas	135	dr gnas
Z, Ź				
188	emdyr is	femdirflis	115	klimatas, klimatin juosta
189	Zeminszüksnis	femyn– ksnis	6	krioklys
190	emiuraszts	femi ra–tis	1	geografija
191	emy	fem	3	–alis, kra–tas, femynas
192	emraszitojee	femra–ytojai	9	geografai
193	imie	flym	27	herbas
194	yima	fleima	21	fliema

2 priedas. Lietuviškų—žemaitiškų geografijos terminų žodynelis

Eil. Nr.	Lietuviškai	Žemaitiškai	Transkripcija	Rankraščio puslapis
A				
1	Administracinis suskirstymas	Daalme	dalm	78
2	Administracinis suskirstymas	Padalyjyms	padalijimas	27
3	Afrika	Afryka	Afrika	133
4	Alebastras	Alabaster	alabaster	105
5	Amatai	Amataa	amatai	26
6	Amerika	Ameryka	Amerika	146
7	Apygyvendinta	Apsiesta	aps sta	144
8	Apribota	Apróbee ita	aprubeflyta	78
9	Apskritis, apygarda	Rinkis	rinkis	88
10	Atosl gis (j ros / vandenyno)	Juras nóusekymys	j ros nusekimas	7
11	Auksas	Auksós	auksus	25
12	Aukso kasyba, kasykla	Kasibaas auksa	kasyba aukso	82
13	Australija	Australije	Australija	162
14	Azija	Azya	Azia	113
B				
15	Baltijos j ra	Balganojy jura	Balganoji j ra	16
C				
16	Ciesoryst	Ciesorysty	ciesoryst	9
D				
17	Dauba	Dauba	dauba	130
18	Daugumos valdflia, respublika	Daugiuwaldy	daugi vald	10
19	Debesis	Debesys	debesis	124
20	Departamentas	Departam ts	departamentas	40, 55
21	Derlingas	Wayslings	vaislingas	142
22	Dienovidinis	Pyitbruksznis	pietbr k-nis	3
23	Dykuma	Gyre	gire	140
24	Dr gnas	Wyłsznós	vilk-nas	135
25	Druska	Dróska	druska	123
26	Duokl , mokes iai	Doonis	donis	113
27	Dvasininkija, dvasi-kis	Dwasyszkiiby	dvasi-kyb	133
E				
28	Europa	Europa	Europa	13
29	Eferas	E ers	efers	6
F				
30	Fabrikas	Pabryks	fabrikas	26
31	Fizin geografija	Geograpyje fizycznyny	geograpija fizi nin	1

32	Forma, i-vaizda	Litis	lytis	1
G				
33	Gamta	Priigymymys	prigimimas	118
34	Gausyb vandens	Prab ga undyns	prabanga vandens	5
35	Geizeris	Geizer	geizer	105
36	G las vanduo	Saldus unduo	saldus vanduo	6
37	Geleflis	Gel ys	gelflis	25
38	Geografai	emraszitojee	flemra-ytojai	9
39	Geografija	Geograpyje	geograpija	1
40	Geografija	emiuraszts	flemi ra-tis	1
41	Geografin mylia	Mile emra ynyny	flemra-inin mylia	2
42	Geografin pad tis	Padiejymas	pad jimas	11
43	Geografin pad tis	Pagóldims	paguldymas	13
44	Geografiniai flem lapiai	/ akstaa geograpiczny	lak-tai geografi ni	11
45	Gyvenama maur	Priisodiinta ira Mauraas	prisodinta maurais	138
46	Gyvenamoji vieta	Pagiwenymys	pagyvenimas	27
47	Gyventojai	Gywentojee	gyventojai	25
48	Gyventoj skai ius	Swietingóms	svietingumas	20
H				
49	Herbas	imie	flym	27
I, I				
50	lanka	Ataka	ataka	5
51	lanka	Atkó u	atkula	5
52	lanka	kól y juryny	kul- j rin	5
53	Ilguma	Ylgiiby	ilgyb	147
54	Intakas/ fliotys	Itapymys	tapimas	6
55	Intakas/ fliotys	Nóutapymys	nutapimas	6
56	staiga, institucija	Istatims	statymas	28
J				
57	JAV	Stoonaa sówyiningintyjy Amerykas iauryynys	Stonai suvieningintieji Amerikos -iaurin s	153
58	J ra	Jura	j ra	5
59	J ra	Mary	mar	5
K				
60	Kalba	Lyí ówis	liefluvis	11
61	Kalnas	Ka u s	kalnas	6
62	Kaln grandin , kalnynas	L ciugs ka u	lenci gas kaln	5
63	kalva	Ka u va	kalva	5
64	Kanalas	Griowis	griovys	8
65	Kanalas	Kanals	kanalas	8
66	Kantonas	Kantons	kantonas	69

67	Karalyst	Karalistry	karalyst	9
68	Kar-tas, sausas	Kaytrings	kaitringas	135
69	Kar-tas, sausas	Spyrg s	spyrganas	135
70	Ky-ulys	Pri emis	prieflemis	4
71	Klajokliai	Walkioj s tyijj	valkiojensentieji	120
72	Klimatas, klimatin juosta	Dyr ós	dirflas	20
73	Klimatas, klimatin juosta	emdyr is	flemdirflis	115
74	Klimato juosta	Jóusta	juosta	135
75	Kolonija	Nausodis	nausodis	159
76	Kolonijos, valdos	Pasiedliiby	pas dlyb	144
77	Kra-tas, sritis	K ps	kanpas	110
78	Krioklys	Nóuszuuka	nuo-uka	152
79	Krioklys	Ó karpis	ufkarpis	6
80	Krioklys	Staygnóukritis ópiu	staignuokrytis upi	6
81	Krioklys	Zeminszuksnis	femyn-ksnis	6
82	Kunigaik-tyst	Kónygaykystisty	kunigaik-tyst	9
83	Kurortas	Pirtis	pirtis	76
84	Kvadratin mylia	Mile ketwyrtaynyny	ketvirtainin mylia	2
L				
85	Laisvieji miestai	Lousyijj miestaa	luisieji miestai	76
86	Laukiniai	Medynyijj	medinieji	122
87	Lietus	Liitós	lytus	116
M				
88	Magnetin adata	Adata magnesynty	adata magnesin	13
89	Marmuras	Meymurs	meimurs	25
90	Matematin geografija	Geograpyje matematychnyny	geograpija matemati nin	1
91	Miestas	Miests	miestas	33
92	Mineraliniai vandenys	W denis rukszteyje	vandenis ruk-tieji	81
N				
93	Nam kio darbai	Bótodarbīs	butodarbīs	122
94	Nauj j laik statyba	Bódauniibys naujo-tykys	naujolaikio budaynyb	64
95	Negyvenamosios salos	Besvietys sa-as	besviet s salos	157
96	Nepriklausoma	Nepriiwalinga	neprivalinga	127
O				
97	Okeanija	Oceanije	Okeanija	162
98	Oras	Ors	ors	24
P				
99	Pajamos	Dakadaa	dakada	26
100	Pakaln /kalno -laitas	Pakalny	pakaln	151
101	Paken iamesnis oras	Yszk tamesnys ors	i-kantamesnis oras	148
102	Parlamento r mai	Troba	troba	43

103	Pasaulio dalys, flemynai	Dalys emys	dalys flem s	3
104	Pasaulio –alys	Aplinkomus swieta	aplinkumas svieta	12
105	Pasaulio –alys (keturios)	Ketóres binktorynes szalis	keturios binkturin s –alys	12
106	Pasaulis	Swiets	svietas	147
107	Pavasaris	Pawasaris	pavasaris	20
108	Pavir–ius	Pawyr y	pavir–	1
109	P da (ilgio matas)	Kórpy	kurp	156
110	Piet s	Pyitus	piet s	12
111	Planeta	Pleneta	planeta	1
112	Platuma	Płtiiby	platyb	147
113	Plotas	Ertmy	ertm	105
114	Politin geografija	Geograpyje palytycznoji	geograpija paliti noji	1
115	Potvynis (j roros / vandenyno)	Juras twans	j ros tvanas	7
116	Pramon	Sómaanimis	sumanimas	42
117	Prek	Preky	prek	113
118	Prekyba	Wartauniby	vartaunyb	38
119	Provincija	Kloonee	klon	66
120	P ga	Puga	puga	7
121	Pusiasalis	Pósausala	pusiausala	4
122	Pusiasalis	Posiausalis	pusiausalis	4
123	Pusiaujas	Ligióks	lygiokas	116
124	Pusrutulis	Póskólkis	puskulkis	3
R				
125	Ramusis vandenynas	Romioji juura	Romioji j ra	114
126	Religija, tik jimas	Religyjys	religijos	19
127	Religija, tik jimas	Wiera	viera	103
128	Rytai	Ritaa	rytai	13
129	Rytinis, ryt	Saulietekynis	saul tekynis	9
130	R da	Ruudas	r das	125
131	R kas, dulksna, apsiniaukimas	Uksyna	ksena	124
S, Š				
132	Sala	Sał	sala	4
133	Salynas	Binktómary	binkturmar	6
134	Salynas	Labjuuris	labj ris	162
135	Salynas	Sałmary	salmar	6
136	Samumas	Samum	samum	116, 135
137	S siauris	kszytbe juryny	ank–tyb j rin	6
138	S siauris	Pargniu a	pergniufla	6
139	S smauka	Jurtarpis	j rtarpis	4
140	Sekluma	Seklyma	seklima	12
141	Sidabras	Sydabrós	sidabrus	25

142	Sienos	Róbe ee	rubeffiai	13
143	Sm lis	Smiltie	smiltel	142
144	Sniegas	Snyigs	sneigas	133
145	Sostin	Miests pyrmótynis	miestas pirmutinis	32
146	Sostin	Stali e	stali	27
147	Sraunumas	Sriaumy	sriaum	6
148	Suskirstymas	Padalyjyms	padalijimas	27
149	Svarbesniosios up s	Ópis wayskesniosys	vaiskesniosios up s	41
150	TM Alies vadovo b stin , rezidencija	Boweyne	buvein	46
151	TM Alis, kra-tas, flemynas	emy	flem	3
152	TM Alis, valstyb	Szalys	-alis	9
153	TM altinis, versm	Werdólis	verdulis	131
154	TM aur	Sziaury	-iaur	12
155	TM inas	Szw ns	-venas	123
156	TM inas	Szwyns	-vinas	41
T				
157	Tautyb	Gymyniby	giminyb	11
158	Teritorija, plotas	Ertiby	ertyb	2
U				
159	Ugnikalnis, vulkanas	Ógnakalnis	ugnakalnis	15
160	Uola	Óula	uola	132
161	Uostamiestis	Postowynis miests	pastovinis miestas	29
162	Uostas	Óusts	uostas	6
163	Up	Ópy	up	6
164	Up s i-takos	Szaltynis	-altinis	6
165	Up s i-takos	Wersmie	versm	6
166	Up s fliotys	Gals opys	galas up s	6
167	Upi santaka	Sósybiegymys ópiu	susib gimas upi	65
V				
168	Vakarai	Wakaraa	vakarai	13
169	Vakarinis, vakar	Saulielidynis	saul lydinis	3
170	Valdffia	Valde	valde	10
171	Valstyb	Ponisty	ponyst	9
172	Valstyb je auginami gyvuliai, augalai ir gaunamos naudingosios i-kasenos	Waysey	vaisiai	25
173	Valstybin santvarka, valdffia	Rieds	r das	106
174	Vandenynas	Dydjuris	didj ris	5
175	Vandenys	Undenis	undenys	77
176	Vanduo	Undóu	unduo	5
177	Vanduo	W dóu	vanduo	5

178	Varis	Waris	varis	25
179	Vasara	Wasara	vasara	20
180	V jas	Wies	vies	7
181	V jas	Wietra	vietra	7
182	V juotas	Wietringas	vietringas	130
183	Verslas, darbas	Darbiiby	darbyb	119
184	Verslas, darbas	Darbuune	darb n	151
185	Vidurflemio j ra	Póšiau emyny jura	Pusiauflemin j ra	51
186	Vidurflemio j ra	Tarp emyny jura	Tarpflemin j ra	8
187	Vidutinio klimato juosta	Wydótynta jóusta	vidutininta juosta	149
188	Vir-ukaln	Kiukis	kiukis	114
Ž				
189	fiemdirbyst	Giweyny	gyvein	149
190	fiem s forma/ i-vaizda	Figura emys	figura flem s	2
191	fiem s forma/ i-vaizda	Stowila emys	stowyla flem s	2
192	fiem s rutulys	Kóka	kulka	5
193	fiemynais	L dami	landami	3
194	fiema	yima	fleima	21

3 priedas. Pedagoginio tyrimo anketa

Lytis: **Vyr.** / **Mot.** (apibraukite Jums tinkant variant)_____

Klasė

Užduotys

I. I–verskite žemiau pateiktas žemaiti–kas fizinis geografijos žodžius bendrinė lietuvių kalba, pvz. *ópy ir tay sórinkymys undyns saldžiojy, wągó tekąty ó up yra g lo vandens telkinys vaga tekantis.*

1. *Geograpyje (: Žemiuraszts) ira apraszims žemys, at kóry giwenam ó*

.....

2. *Sala (: Insula.) ira dalys žemys ysz wysu szalu wądenió aplyita ó*

.....

3. *Kalns ira znaczńós yszsykielyms žemys at jos pawyršzy ó*

.....

4. *Ežers ir dydis sórinkymys undyns saldžiojy o kartays yr surojy, kórs niekados neyszdziun, yr netek -*

.....

II. Raskite žemaiti–kai žodžius lietuvių–k atitikmenimis ir juos sujunkite linija.

<i>Swiets</i>	Valdžia
<i>Dydjuris</i>	Sostinė
<i>Pyitus</i>	Smauka
<i>Sziaury</i>	Ugniakalis
<i>Ritaa</i>	Pasaulis
<i>Wakaraa</i>	Vandenynas
<i>Valde</i>	Valdžia
<i>Ógnakalney</i>	Vakarai
<i>Jurtarpis</i>	Pietūs
<i>Stalićze</i>	Rytai

III. Atsakykite sekančius klausimus, atsakymui pasirinkdami vieną pateiktą variantą. Atsakymo raišį apveskite.

1. Kurie geografiniai terminai Jums atrodo priimtinesni?

- A. Geografiniai terminai sugalvoti flemų ir J. A. Pabrėžos.
- B. Dabartiniai, nusistovėję bendrinės lietuvių kalbos geografiniai terminai.
- C. Jums priimtini tiek vieni, tiek kiti.

2. Ar Jums buvo lengvai suvokiami flemų-ki geografiniai terminai?

- A. Sudėtingai suvokiami.
- B. Vidutiniškai sudėtingai suvokiami.
- C. Lengvai suvokiami.

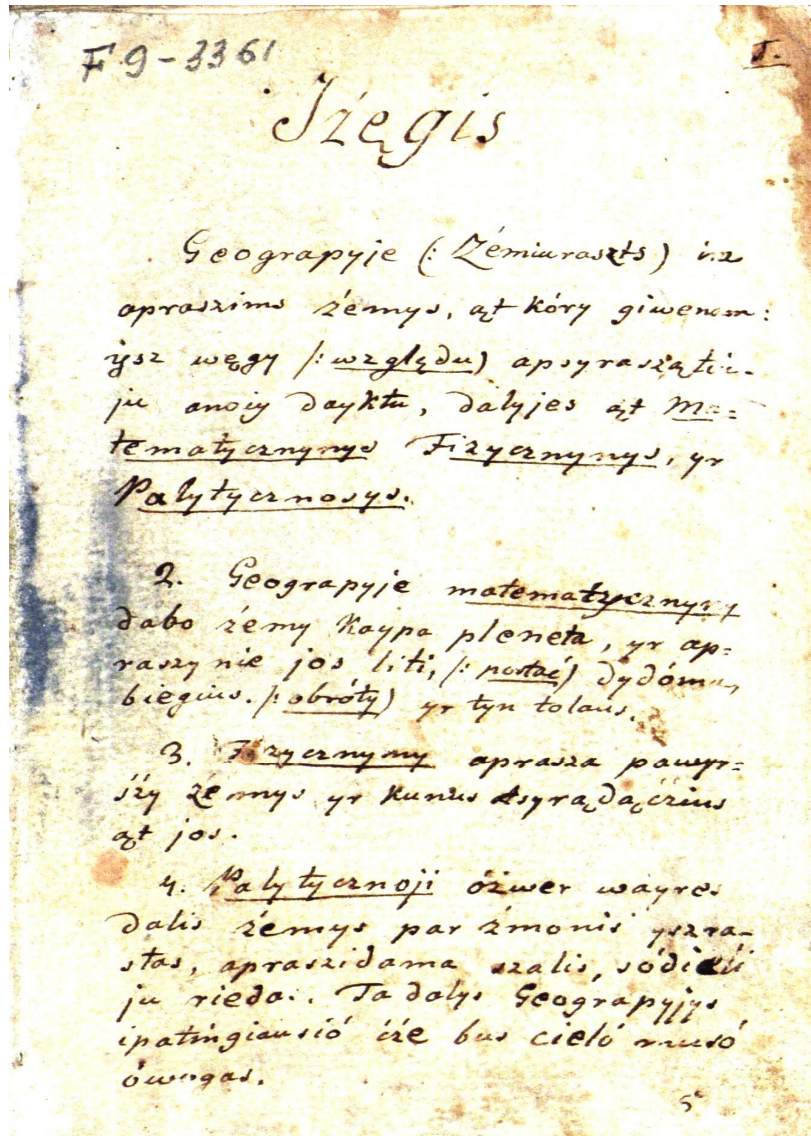
3. Kur teko anksčiau susidurti su flemų-ka tarpe? Gali būti keli atsakymo variantai.

- A. Pamokos metu.
- B. Bendraujant su artimaisiais.
- C. Kitomis aplinkybėmis (nurodykite jas)

.....
D. Anksčiau neteko, –ios pamokos metu susidariau pirmą kartą.

Dėkoju už atsakymus!

4 priedas. J. A. Pabrėžos geografijos vadovėlio įvado (Ižėgis) dešifruotas ir lituanizuotas maketas

Ižėgis

Geograpyje (: Žemiuraszts) ira apraszims žemys, at kory giwenam: ysz wegę (:względu) apsyraszatirju anoiy dayktu, dalyjes at Matematycznynys Fizycznynys, yr Palytycznosys.

2. Geograpyje matematycznynys dabo žemy kaypa planeta, yr apraszynie jos liti, (: postai) dydóma, biegius (: obróty) yr tyn tolaus.

3. Fizycznynys aprasza pawyršzy žemys yr kunus atsyrađaczius at jos.

4. Palytycznynys ózwer wayres dalis žemys par žmonis yszrastas, apraszidama szalis, sodieti ju rieda. Ta dalyš Geograpyjys ipatingiausio éze bus cieló musó ówrgas.

vadas

Geografija yra flemi, ant kuri gyvenam, apra-ymas i-vis pusi. Ji gali b ti Matematin, Fizin ir Politin.

2. Matematin j geografijoje yra apra-oma planeta, jos didumas, sukimosi greitis ir pan.

3. Fizin j apra-omas ant jos esantis flemi pavir-ius.

4. Politin geografija yra vis sud tingiausia, nes joje apra-omos visos flmon ms priklausan ios flem s, -alys. ir taip toliau. Ta dalis Geografijos ypatingiausia ir bus visas m s vargas.

